

Vestmannen

Nr 3

Bergen, 5. mai 2000

16. årgang

Olav Nygard og Modalen

Alle nasjonale og internasjonale spørsmål let Olav Nygard fara. Hans dikting ligg på det indre plan. Han lyder etter det inste sjelerop - og vert svarberget - for det evige i mennesket. Det er dette som skil Nygard fra dei nasjonale skaldane våre. Det er dette som gjer Nygard "så tung". - Likevel hev alle menneske del i han.

Det er underleg å fylgja denne mannen. Fødestaden hans, den veglause garden krossen i Modalen, 400 m. yver havet, er ein underleg dalakross med bause høgfjell i kring og med løyndomsfull elvasus i bjørkelidene. Her hev isen gjort eit gigantisk verk og lagt morenejord att og eit lite vatn framfor ein tverrås. Det gjeng ord at i utgamal tid gøynde fredlause seg på denne burtgøynde staden. Men fuglane må vita kor trygge dei kjen-

de seg - med alle bjørnabol uppi fjellet.

Fyrste gongen namnet Nygard (Nyegaard) er nemnt i lensrekneskapen, er frå 1655 - og då som "en oprydett ødegaard". Men i kyrkjebøkene skreiv dei krossen lenge etter den tid. - Garden hev truleg lege øyde etter svartedauen. Men so vacker som han er i sin yndige summarbunad, hev han alltid hatt ein lokkande

dragnad på folk og fe.

Dei veldige viddene - Stølheimen - med endelause grasvollar og moltemyrar, er i nyare tidsbel påvyrdd og takande natur. Ei segn frå gamle dagar fortel jamvel um ein gut i 12-årsalderen som kom yver fjellet med ei sau drift frå Eksingedalen. Han vart heilt bergteken av denne vene voksterrike staden millom ville fjell. Han kunde ikkje gløyma Krossen. Då han vart vaksen kar og gift mann, kom han attende, bytte Krossen til seg mot sin eigen gard i Eksingedalen - og la pengar attåt.

*Henta frå Olav Nygard,
Dikt i samling, Norsk
Bokreidingslag 1984.*

No reiser kvelden seg

No reiser kvelden seg i vesterbrun,
han trør paa lette føter gjenom tun
og skuggeveven fjell millom hengjer.
Det gjeng ei kviskring gjenom kjørr og lyng,
og talatrasen skifter ljod og syng
med avdagsskjelven under sine strenger.

Men dagen tek sin gangar fast i taum,
tek ferdakaapa paa med gullrend saum
og burt fraa blaane etter blaane skundar
Det gular gjenom svale dal og lid
det skuggen ventar natta, brura si,
og ør i sine elskhugsdraumar blundar.

Med linne andardrag stig natta inn,
med myrke lokkar kringum hals og kinn
og herdaduk av alvelette eimar.
Og kløkke lundar Æolsharpe-klang,
ris blugt som gjenteborn or moderfang
og sviv paa lettan fot i svale heimar.

Det gjeng ein selebiv imillom fjell
so fræa emnar seg og hamsar fell
og undrings-øre augo upp seg vender.
Or djupe himlar slær ein baaregong
av evig skapings-gir og sfærerong
som helsar frendeblidt mot døkker strender.

Ordtøkjet

Den som jamt vil strida, fær ymist lida.
Etter Ivar Aasen

I dette bladet

Olav Nygard	1,17.
Meldingar	2
Sidemål	3
Haukenæs	4,12 og 13
Ibsens drama	5
Setofolket	8
Bergen og Bygdene	14
Fagert er landet	20

Dessutan *Ordtøkjet, Vestmannalaget, småmeldingar, Sagt, Telefonen, Godt sagt, Sluttordet m.m.*

Årsmøte i Fjellbekken

Spelemannslaget Fjellbekken i Bergen hev halde årsmøte i Gimle. Det byrja med fulltonande hardingfelespel, leida av Finn Vabø. Laget hev i dette siste året fenge mange nye medlemer, velkjende spelemenn hev meldt seg med. Og årsmeldingi fortalte um mange speleuppdrag, og um 29 øvingskveldar. 32 lagsfolk er med, og laget hev 6 heiderslagsmenn: Oddmund Dale, Salmund S. Jarane, Finn Vabø, Ludv. Jerdal, Ivar Medaa og Magnus Skauge.

Bodil Østmo-Sæter vart attvald til formann, og dei andre i styret vart Finn Vabø (varaformann), Salmund S. Jarane (skrivarskrivar), Ingrid Gjertsen (kassastyrar), og Steinar Rygg. Varamenn vart Olav Steffen Eide, Kristoffer Gjertsen og Einar Mykkeltvedt. Ettersynsmenn vart Ludv. Jerdal og Henrik Børslid. Finn Vabø er leidar for speløvingane, og Olav Steffen Eide tek seg av upplæringi av dei yngste i laget.

Ludv. Jerdal

Nynorsk maktutgreiing

Noregs Mållag har sett ned ein tenkeboks, "Målreising 2005." Vi har laga ein tenketank, der forskarar med ulik fagleg og språkleg bakgrunn vert knytte saman for å koma fram med nye perspektiv og ny kunnskap om samanhengen mellom funnsutviklinga og den språklege og kulturelle utviklinga. Eg vonar at den nye prosjektgruppa kan verta ei motkulturell maktutgreiing", seier Oddmund L Hoel, leiaren i Noregs Mållag.

Henta frå www.nynorsk.no

Takk for stoff

Det hev kome inn godt med stoff til Vestmannen. Men haldt fram med å senda. Me skal få nytta det meste, og me er glade for alle innspel.

Breidbandsnett

Kristen Nygård leider ei rådgjevande grupper som skal greida ut korleis ein skal få bygd ut eit sokalla breidbandsnett. Eit breidbandsnett vil segja eit nett som kann senda store mengder informasjon. Dette nettet vil gje det mogleg millom anna å gjera fjernsynstelefoni meir tilgjengeleg. Um den rådgjevande gruppa får halda fram etter riksstyreskiftet er uvisst for Vestmannen. Men eit av dei fyrtse utspli frå Stoltenberg var at denne teknologien bør spreidast og takast i bruk.

Kjærleiksroman av Rousseau

Filosofen Rousseau som levde på 1700-talet er kjend for at han vende opplysningsfilosofane ryggen. Han reagerte på fornuftsdyrking i samtid, og slagordet tilbake til naturen vart knytt til Rousseau. I barneoppfostringi hadde Rousseau klare synspunkt. Han vert rekna som ein banebrytar i pedagogikken. Men mindre kjent er det nok at Rousseau òg skreiv kjærleksroman. Dette kann Nils Aksel Mjøs leggja for dagen med ein artikkel frå Morgenbladet 10. mars. Mjøs hev sendt oss ein umtale av kjærleksromanen som no hev kome i umsetjing til bokmål. Boki er sett saman av hundrevis av brev og Julie og «Saint Preux» får kvarandre til slutt. Julie er ei intens tekst. Den enkle intrigen vert voven ut slik at sjølv tidi vert sentral. Den nærmast magiske verknaden Julies person får fram hjå «Saint Preux», er drivkrafti i romanen. Bokmildaren meiner at umsetjingi er ei litterær storhending, eit serum mot hasverk og ytre kjærleik.

Programfor høgnorskdagane

For tridje år på rad skipar Volda og Ørsta Målungdom til høgnorskdagar. Programmet skal no vera so godt som endeleg. Påmelding til Rune Lystad, Bøgardsvegen 8, 6100 VOLDA. Telefon 70 07 76 20.

Fredag 12 mai

- Uppstart/innsjekking klokka 18-18.30.
18.30. Innleiding ved Klaus Johan Myrvoll og Anders Olsen.
Målsoga og strukturen i høgnorsken.
19.30. Kvilekt.
20.00. Plenumsordskifte.
Etterpå sosialt samvær.

Laurdag 13 mai

- 10.00. Frode Jens Strømnes innleider um kognitiv språkpsykologi.
10.45. Pause.
11.00. Gruppeordskifte.
12.00. Plenumsordskifte.
13.00. Matykt.
14.00. Håvard Tangen Norskfagskritikk. Det er ikkje sant alt som stend i lærebøkene.
15.00. Asmund Strømnes talar um Erling Kristvik.
16.00. Plenumsordskifte.
17.00. Språk og samfund. Arild Olsen. Innleiding um det nasjonale og folkekultur. Avrunding og sosialt samvær.

Sundag 14 mai 10.00.

Ei nynorsk folkedaning/folkeupplysningsideal. Me kjem attende til innleidar.

Bladpengane for 2000

Me takkar alle tingarane som hev sendt bladpengane. Vestmannen hev mange utfordringar i tidi som kjem. Bladet trengst framfor alt for målsynet si skuld og dessutan for å vera eit forum for ideutveksling av ymist slag.

Det er sume som hev venta med bladpengane. Dette kann ha mange grunnar, til dømes utegløymsla. Bladpengane er hovudinntektskjelda for bladet, og me vonar at de som ikkje hev svara bladpengane gjer det snøggast råd og soleis tryggjer framtid for bladet. Girokort ligg ved dette nummeret.

Med venleg helsing Lars Bjarne Marøy

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå Vestmannen
ved bladstyraren.

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 6504.10.12484

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 34 33 77

Tilskrift for tingarar, bladpengar: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd
Internett: www.geocities.com/nynorsk.geo

Bladstyrar:
Lars Bjarne Marøy,
Eliasmarken 14,
5163 LAKSEVÅG.
Tlf. 55 34 33 77

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Nattlandsvegen 80b
5094 Bergen

Prenta hjå:
Nytrykk as
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 0 2 13 07
www.nytrykk.no

Håvard Rem: DVERGMÅL Et rytmisk dikt Cappelen 1999

Ei av dei norske diktboekene frå sist haust som verka mest tiltalande, er Håvard Rems «Dvergmål». Etter seks års stille syner Rem seg enno som den store sonettmeisteren - samlinga er bygd opp av 35 sonettar - og som representant for ei poetrolle som i dag er radikal. Han er diktaren som er 'halvt på jorden, halvt i himmelen og helt alene' (frå diktet «Det himmelske språket»). Men trass i intensjonane om ein høg-verdig poesi er eg ikkje imponert etter å ha lese samlinga.

Kollasjonen på bokomslaget er av same tematikken som innhaldet. Vi ser ein liggjande gut i vaksenklede, med lukka augnelok og med blått ty kring seg. Håret er spreidd ut, med ty over hårtuppane. Det ser mesta ut som blod som siler ut bak hovudet, og ein lurer på om barnet sør eller er vorte drepe. Eit spaningsfylt og godt bilet som både kan illustrere hovudpersonen i boki, dvergen, eit symbol på barnet i oss, og den døri dvergen opnar i dei siste dikt. Døri til døden som også er inngangen til svevnen.

I diktet fylgjer vi livet til ein dverg som elskar den dulde heksa. Ho er eit dvergmål - eit gamalt ord for ekko - i han. Han er ein 'dagdøv' dverg som trivst best om natta med draumane og den indre røysti til heksa. Dvergen blir dermed eit bilet på poeten som søker seg til det mystiske og bort frå det ordinære, sosialelivet. I tillegg er dvergen eit bilet på Rem sjølv gjennom narsissistiske tilvisingar til bedehuset og engelske pop-kalendrar.

Med slike sjølvsenterte referansar synest eg Rem går bort frå det overpersonlege, som er poesiens område, til det personlege, og soleis tek han opp att seg sjølv frå tidlegare diktsamlingar; han blir eit dvergmål på seg sjølv. Det er derimot det himmelske språket eg vil høre meir av. Sonettane er språkleg og metrisk gode, men biletbruken og innhaldet er uoriginalt. Verst er diktet «Uforlikelighet», der dvergens skilsmål med heksa blir skildra vasut i heile tolv linor utan punktum og keidsamt som ein lang lovparagraf. Diktaren er meir oppteken av å forklare dvergens livsgang enn å sleppe laus sjølve poesien.

Dei dikt som ikkje går beinveges inn under forteljinga om dvergen, er dei beste. I «Auksjon, oktober» og «Auksjon, høst» lukkast Rem å vekkje lesaren emosjonelt i skildring av to menneskeauksjonar og med ei spanande tekst. I det første diktet er vi om bord i eit slaveskip der ein matros apatisk fiskar med ein nyfødd negerunge til agn. I det andre diktet har Rem gripe kontrasten mellom eit jødebarn som blir sendt til eit tysk konsentrationsleir og grannen som kjøper møblane deira på auksjon. Det er her diktartalentet til Rem kjem fram, og det er slike dikt vi ynskjer oss. Ronny Spaans

Sidemål og rettferdsargumentasjon

Treng me nynorsken spurde K. E. Steffens i ein artikkel i Aftenposten for ei tid sidan. Steffens kjem her millom anna inn på skipnaden med sidemål. Det siste året hev skipnaden med sidemålsstil vore mykje umdiskutert. Steffens meiner at skipnaden kann koma til å stå for fall, um fleirtalet av målfolket held fram på den samnorskpolitikken som språkrådet vedhaldande fylgjer og med bokmåliseringi av nynorsken. Språkrådet gjev framleis ikkje rom for høgnorsk-formene, i-målet og dei andre hovudformene i 1917-rettskrivingi.

Frå mange målfolk vert utspelet framfor alt knytt upp til sidemåsstilen. Dei reknar det som eit åtak på den legitimitetn nynorsken hev som offisielt mål. Denne legitimitetn ligg til grunn for dei rettane nynorsken hev. Desse rettane vert det reist spursmål ved hjå Steffens. Han spør um me treng nynorsken og um sidemåsstilen riv grunnen under nynorsken av di han fører med seg bokmålisering. Sume vil hevda at dette undergrev nynorskens status.

Sidemåsstilen legitimarer utan tvil at nynorsken skal vera nyttå på like fot med bokmålet i offentleg administrasjon. Fyr den nynorske artiumstilen vart vanleg utbreidd, var det ikkje råd å gjeira krav um at embetsmenn skulde nyttå nynorsk.

Dersom sidemålsskipnaden fell ut, vil det vera nyttå langt mindre nynorsk og nynorsken vil tapa domene. Tenestemenn som i dag vert pålagde å nyttå nynorsk, vil kunna skulda på at dei ikkje hev lært nynorsk. Det vil ikkje vera trong for nynorske ordlistor, nynorske bøker vil vera mindre lesne avdi målformene vil vera valfrie og lærarane vil ikkje kjenna seg so bundne til å gjeva upplæring i nynorsk. Åtaket mot sidemålet som verkemiddel i den målpolitiske striðen undergrev jamstellingi av nynorsk og bokmål.

Men sidemåldiskusjonen er underordna diskusjonen um korleis ein grungjev nynorsken. Nynorsken fanst fyr sidemålet. Sidemålet vart til etter at nynorsken hadde eksistert i åravis. Sidemåsstilen gjev nynorsken rettar som offisielt språk. Sume vil segja at det er forkasteleg å stella spursmål ved desse rettane. Det fungerar undergravande, og det gjev vatn på mølla til dei som ikkje vil nynorsken vel. Men korleis kann me halda uppe nynorsken berre ut frå fastlæste posisjonar? Resultatet er avslag. Sist det var uppe gjorde Noregs Mållag vedtak um 40% nynorsk i statsadmistrasjonen. Neste gong vert det kanskje 30 prosent. Det er likesæle målfolk som hev drive med undergraving her. Kravi gjeng attende ettersom målrørla ikkje tør å markera seg. Når målrørla ikkje tør å taka gamle diskusjonar uppatt vert utfallet at bokmålsfolket tek dei upp for oss. Steffens gjeng gjenom argumentasjonen til målrørla og tykkjer argumentasjonen er for dårleg. Dette verkar pessimistisk, og det burde vekkja mange målfolk til forsvar og handling.

Rettferdsargumentasjonen for nynorsken er viktig. Men den viktigaste argumentasjonen for nynorsken er den som gjeng utetter mot stødt nye umkverve. Det at ein lærer seg til å sjå målspursmålet frå ulike perspektiv. Det finst både nasjonale, estetiske og folkeupplysande perspektiv å setja målreisingi inn i. Det er desse grunngjevingane for målreisingi som fær folk til å vera idealistiske. Rettferdsargumentasjonen er berre ei hjelpearåd som skal vera med å tryggja nynorskbrukarane at det valet dei gjer med å nyttå nynorsk skal vera fylgd upp i praksis. Vestmannen vil gjerne ha innspel til diskusjonen umkring temaet å grunngjeva nynorsken.

Lars Bjarne Marøy

Vestlandsk kulturliv I fyrre hundradåret

MENN OG MINNE - SJUR TRONDSSON HAUKENES

Me finn i fyrste luten på 1800 talet rett ofte embetsmen som hev samhug med det norske målet soleis som det vert tala av bonde og fiskar. Me nemner amtmann Christie, Jonas Anton Hjelm, Laurits Hallager, kaptein Munthe, rektor Bugge, Ludvig Kr. Daa o. m. fl.

Me hev og døme på at det på 1700 talet var folk som tok seg fyre å samla på ord og ordtak, ja me hev heile årssamlingar etter deim. Me veit no at lærar og bonde Jon Vassbotn i Volda skreiv ei liti ordlista i 1803. Ho er innteki i "Norsk Landboblad" som Årflotfolket gav ut på den tid.

Men me hev ikkje havt døme på - det eg veit - at bøndene sjølv reiste noko krav um utskifting av det framande målet, fyrr Ivar Aasen steig fram. Kven var den fyrste bonde som kravde nynorsk mål i skuleverket?

Her for eit år sidan vart eg vis med at alt so tidleg som i 1836 var det ein bonde inne i Hardanger som sa tydeleg ifrå um den saki til biskop Neumann på eit bispevisitasmøte der. Mannen er Sjur Trondsson Haukenes, far til forfattaren Th. S. Haukenæs.

Han var ein uvanleg mann for si tid. Difor tykkjer eg det kan høva å fortelja noko um honom. Sjur Trondsson Haukenes var fødd på garden Røynestrand i Granvin. Foreldri var gardmannsfolk og sat helst godt i det. Sjur hadde odelsrett til eit bruk på Seim og eit på Haugsnes. Han vart gift med Cecilia Eilevsdtr. Klyve. Ho var erving til garden Haukenes. Soleis kom ætti dit. På både kantar var velvyrde folk som hadde vore nytta i tillitsyrke i bygdi. Eilev Klyve var soleis med i valmannstinget i 1814.

Skulelærdomen i den tid var ikkje so stor. Men Sjur gav seg ikkje til tols med det han hadde lært på skulen. Han las mykje på eigi hand og vart ein vel opplyst bondemann, og det kom honom seinare vel med. Han vart med i bygdestyring, i formannskap og skulekommision og var valmann i 1838. Ved stortingsvallet det året hadde han fleire røyster til stortingsmann.

Ved sida av gardsbruket sitt dreiv han handelsverksem. Haust og vår for han og til Bergen og Stavanger med varor på seglskuta. Han var dessutan i 33 vetrar på sildefiske som i dei åri helst slo godt til sud med Karmøy. I 20 år var

han notbas, "Storharingen" som han gjekk under namn av på fiskeplassane stod det age og vyrnad av. Han var ein stor og rørsleg kar, ei kjempa å sjå til, og uvanleg sterk. Han gjekk seg aldri inn på folk, men veik heller ikkje or veggen for nokon.

På ein marknad i Stavanger var det eit året ein kjempekar som baud seg fram for heile folkemugen og lova 5 dalar til dei som kunne denga honom. Sjur Haukenes let som han var redd i det fyrste og fekk heller ikkje fred for honom, men det enda då med at kjempa fekk den juling ho klådde etter.

Han var og ein dugande skyttar. M. a. sikta han ein gong på ei kråka som sat på ryggen av uksen å foreldri. Dei og syskeni skrek at han måtte ikkje skjota. Han gjorde det likevel og kråka datt daud ned. Han tok og livet av eit par bjørnar som i dei dagar kunne vera helst nærsökne.

Både mann og kona hadde livande samhug for oldtidminne og alt som høyrdie folkelivet, folketone, segn og soga, eventyr og ættarminne og elles alt som var uppe i tidi. Særskilt fortel sonen, Th. Haukenes, at mori hadde ein uvanleg lesehug og ein givnad til å fortel borni um farne dagar.

Det var leselag i bygdi. Der var Sjur Haukenes med sjølv sagt. Sjølv kjøpte han og mykje bøker som han lånte ut, både fagbøker og andre. Han heldt og i mange år «Morgenbladet» og var jamt tingar av «Almuevennen», som var eit mykje lese blad i den tid. Det var ikkje so underleg um målpurismålet melde seg med styrke i ein heim som denne som kjende seg so fast bunden til folk og federaland og historiske mine. At spursmålet hev vore dryft, kan det ikkje vera tvil um, for elles hadde vel ikkje Sjur Haukenes teke saki fram på visitasmøtet i Ulvik 1836. Ein må tru at han var vel budd og hadde sett seg vel inn i spursmålet. Eg gjev elles ordet til sonen, Th. Haukenes i «Ungdomserindringer» (Bergen 1892)

«En gang - saa vidt jeg erindrer i 1836 - var min fader medhjelper og medlem af Skolekommisionen tilstede ved en bispevisitatis i Ulvik for biskop J. Neumann. Denne ønskede bl. a. opplysninger om skolevæsenet i prestegjeldet. Far fremhevede da hvor uheldig det var, at landskolebørnene maatte i sine lese-

og lærebøger bruge det danske sprog, som det tog en hel tid for dem at fatte og forstaa. Landsbørnene, mente far, måtte have sine lese- og lærebøger paa landsmaal, men ved siden deraf, i de sidste skoleaar ogsaa lære det danske sprog. Han sagde videre til biskopen at det for by og embedsmænds børn paa landet var nødvendig i skolen at lære begge sprog. Far udtalte videre at han havde lagt mærke til at by- og embedsmands børn lagde sig mer etter fremmede sprog som engelsk og tysk end sit eget fædrelands sprog. Flere gange havde han vært vidne til at sorenskriveren ikke forstod vidnet, naar de vidnede og skulde avlægge ed for retten, og at pressten ikke forstod konfirmantene naar de svarede paa hans spørgsmaal paa sit eget bygdemaal, og dette syntes far var meget uheldig og burde rettes paa.

Biskopen maatte medgive at far hadde sin fulde rett; men han sagde at hverken han eller nogen anden for tiden kunde rette paa dette, før Stortinget og regjering tog det under behandling, og at den tid kanske ikke var saa fjern.

Dette er den same bispen Neumann som 5 år etter i 1841, tok seg av Ivar Aasen og fekk plass til honom hjå Vitskapsselskapet i Trondheim.

Kor mykje det kann ha havt å segja for biskop Neumann dette som denne mannen hev bore fram, er ikkje godt å segja. Han stod Christie nær og var ein nasjonal mann, veit me.

Men heimen på Haukenæs var ikkje berre ein heim der nasjonale verddagar stod høgt. Ogso dei religiøse kom til sin rett. Bibel og huspostil var velnyitta bøker. Kvar sundag vart halde husandakt med lesing, bøn og song.

Det var i denne heimen den merkelege mannen Thrond Haukenes vart fødd i 1840. Han var som faren ein sjøvlærde mann. Um honom kann det med sanning segjast at det var bokhylla og gamal ættararv som bar han fram saman med ein livande granskjarhatt. Bøkene hans millom 30 og 40 i talet — er mykje etterspurde. For alt som heitte bygdesoga og folkeminne var Haukenes ein fyllegangsmann.

Eirik Hirth.

Ibsens drama som sokratisk dialog

Ein ny lesnad av Samfundets støtter

Av Eyving Andreas Dalseth, mag art.

Eg hev eit augustinsk tilhøve til teater: Eg likar det ikkje. Men hjå dramaturgen Ibsen finn eg som lesedrama stendigt nye djupner. Det store brotet i Ibsens dramaturgiske utvikling kom i 1877 då han gjekk yver frå å skriva historiske skodespel til å skriva samtidsdrama. Det ligg i ein replikk av konsul Bernick i Samfundets støtter : "Nu man må jo virke for det samfunn man lever i". Ibsen vende seg frå fortidi, men som ingen annan er han diktar for fortidi.

Dette vert kalla for Ibsens retrospektive teknikk. I grunnen er dette eit sokratisk og platonisk tema. Menneskjett lever i minnet, anamnesis. Yvergangen frå Ibsens historiske drama til samtidsdrama i 1877, er det ingen som hev klårlagt godt. Samanhengen ligg i tankeinnhaldet. Ei tid steig Ibsen fram som "Dichter og Denker". Tenkjaren Ibsen er komen i bakgrunnen, men dramaet hans er tankedrama, og det er som tankedramaturg Ibsen er størst. Difor eignar alle skodespeli til Ibsen seg til stille lesnad.

I den sokratiske dialogen er alle talerøyrr for forfattarane. Ein leitar fåfengt etter ein helt. Det viktige ligg i tankane som vert utfalda. Slik òg med Ibsen. Han vil setja det indre i menneskjett, tankelivet, i gang. Slik er det òg i Samfundets støtter. Fyrste akt set den ytre råma. Andre akt gjeng inn i det indre.

Det indre og det ytre er i det heile eit viktigtema for Ibsen, og det hev samanheng med samfundssynet hans. Det kjem tydeleg fram i Samfundets støtter. Der vert kontrasten teikna millom det store samfundet, først og fremst Amerika som Ibsen karakteriserar som ein plimsollar med roten botn, og dei små samfundi med eit indre liv. Adjunkt Rørholt er ein ikkje uviktig mann for Ibsen. Han arbeider, som han sjølv segjer på indre oppbyggjing. Konsul Bernick stend midt millom det indre og det ytre. Han er tilaksmannen, men hev si eigi indre historie i familien og i eit ungdomsmistak. Bernick hev Ibsens store sympati. Han er ei "samfundsstøtte". I uppgjeret med skipsbyggjar Aune segjer han at "det enkelte må ofres for det alminnelige", og til det svara Aune at "min familie er òg eit samfund. Det er ein replikk eg trur stend Ibsen nær. Alle hans seinare drama

er på ein eller annan måte familiedrama. Familien er hovudscena for dei indre konfliktane han ynskjer å setja ljøset på. Familien er eit indre samfund.

I andre akti i stykket introduserar Ibsen det indre temaet um skuldspursmålet millom Johan Tønnesen og konsul Bernick. Skuldi ligg alltid i fortidi. Ho hentar att sin mann. Ibsen kann ta eit jesusord til vitnemål um at alt som er løynt skal verta openberra. Handlingi er å klårleggja skuldspursmål, og dei konsekvensane eit mistak i ungdomen fører til. Det er anamnesis-temaet.

Yvergangen frå Kejser og Galilæer (1873) er ikkje so brå i tankeinnhald. Ibsen arbeider vedvarande med ein kristen problematikk. Både adjunkt Rørholt og konsul Bernick viser til forsynet. Det er òg ein sokratisk ide. Og som Epiktet segjer og Ibsen djupar ut, må ein skilja millom det som stend i eit menneskje si makt og det som ikkje stend i menneskjemakt. Forsynet grip inn der menneskjemakt ikkje strekk til. Det er same tanken Ibsen ordlegg i "manneviljens quantum satis", og "han er Deus caritas".

Trui på eit forsyn trur eg ligg djupt hjå Ibsen. Og viljemetafysikken. Hadde Ibsen lese Schopenhauer? Bernick sa: "Ein god vilje kjenner ingen umuligheter".

Hjå Tønnesen er det ein brest i viljen. Han gjeng rundt og uffar seg, men han held ideens fane høgt. Han fær mykje å segja for son til Bernick, Olaf.

Syster til Bernick heiter Marta - eit bibelsk namn som eg trur Ibsen valde med umhug. Marta og Maria i Bibelen er symbol på den uppofrande arbeidskvinnen og den kontemplative lydaren. Ho er mynster for etertanken; ho gøymer dei guddomelege ordi i hjarta og tenkjer yver dei. Marta i Ibsens stykke er like eins døme på den uppofrande arbeidskvinnen.

Når det gjeld Ibsens kvinnesyn hev han vore mykje prist som feminist. Eg trur Daniel Håkonsen hev rett i at Ibsen som Kierkegaard, såg på kvinne som ein annleis skapning enn mannen. I stille sysling fødest tanken; kvinne gjer si gjerning i det indre.

Det er på tide at Ibsens skodespel vert

lesne, og ikkje berre spela. Det er den indre dialogen i tanken Ibsen er ein meister i. Difor vender han seg til den einskilde. Kejser og Galilæer hev undertittel eit lesedrama, og det er i grunnen alle skodespeli hans. Han skriv for det indre menneskje, ikkje for det ytre.

Bladi fortel soga frå eit hundradår

I Bergen er det nett kome eit stort sogneskift. Det hev 90 store sidor og ber namnet «Bergensavisene forteller Århundrets Historie». Bokverket vart lagt fram på ei samkome i den gamle «Raadmandsstuen» i Kjøttbasaren som «Seniorklubben for pressefolk i Bergen» hadde kalla inn til, saman med Mangschou Forlag med styrar Marianne Rieber som er utgjevar av bokverket.

Der fortalte klubbfannen, journalist og forfattar Reidar Storaas, um det arbeidet som ligg bak, journalist og forfattar Norvall Skreien som hev stelt med layout-arbeidet og samla tilfanget i ti-års-bolkar, kom inn på at dette var soge som ikkje måtte gå i gløyme, og journalist og forfattar Gunnar Hagen Hartvedt tok fram minne um blad og bladarbeid i Bergen i tider som no er historie. Marianne Rieber i forlaget som hev teke på seg utgjevingi fekk lovord, og samtalane drog òg fram det utruleg store talet av blad og skrifter som Bergen hev havt i det hundradåret som no er til ende.

I alt hev Bergen havt ti dagsavisor i det farne hundradåret, no er det tri att. Det vart òg gjeve honnør til det tradisjonsrike forlaget John Grieg A/S, som hev stade for prenting og innbinding. Det var ein kjend vestmann som skipa det forlaget og dreiv det i lang tid.

Ludv. Jerdal

Havet - den store allfarvegen

Bilete av havet av Ludvig Jerdal

"Intet er så majestetisk som Havet. På sin mektige rygg bærer det alt" Med slike ord hev ein diktat skildra havet, det storfelde.

Når me ser utsyver ei stor havflata der skip i ymse storleikar er i fart, tenker me då på kor mektigt havet er og kva rolla det hev spela i den lange soga til mannaætti ?

Dekkjer 70.8 pst. av heile jordflata.

Hav er dei store samanhengande vass-umrådi som dekkjer 70.8 prosent av heile jordtyta, 361 millionar kvadratkilometer av 510 mill. kvadratkilometer. Me skil millom verdshav (osean) og sidehav. Ishavi vert stundom rekna for verdshav, men det er berre tri eigenlege verdshav : Stillehavet 165 mill. kvadratkilometer (med sidehav 178 mill kvadratkilometer), Atlanterhavet 82.1 mill. kvadratkilometer (108.3 mill. kvadratkilometer) og Indiahavet 73.4 mill. kvadratkilometer. (75 mill. kvadratkilometer). Sidehavi deler me i midhav og randhav. Midhavi stend i samband med verdshavi gjenom sund, og randhavi er avgrensa av øyar.

Største midhavi er Nordishavet 14.1 mill. kvadratkilometer, det amerikanske midhavet (Karibiahavet og Mexicogolfen) 4.3 mill. kvadratkilometer, Midhavet med Svartehavet 3 mill. Kvadratkilometer, Austersjøen 400 000 kvadratkilometer. og

Raudehavet 400 000 kvadratkilometer.

Langs strandene er det etter måten grunt hav, på fastlandssokkelen er djupni til vanleg mindre enn 200 meter ut til egg. Lenger ute er fallet sterkare ned mot dei store djupni. Og sume stader gjeng djuphavet heilt inn til kysten.

For lenge sidan trudde dei at det fanst store slettor på havbotnen; men tettare mælingar hev synt at det er fjell, stup og djupe dalar og avgrunnar på havbotnen.

Mannaætti hev brukta havet til ålmenn ferdsleveg. Dei store oppdagingsferdene er gjort takka vere havet. Det hev havt sin sterke dragnad, og det hev skapt eventyrlyst og framgang. Skræmeleg hev det òg verka. For det hev fårlige krefter. I uverstider ottast menneske som budde ved havet. I solskinsdagar leika dei seg på havet.

Diktatar hev skapt hyllingskvad til havet. I diki var òg otten for havet med. Biskop Bernt Støylen fann råkande ord for den otten i salmen sin um fiskarane som pløgger "blåmyri".

*Sitt levebrød hev dei på
brusande hav,
med berre ei fjøl millom seg
og ei grav.
I forver og føre/forkomne
og klære,
dei hev ikkje mykje å tryggja*

seg til.

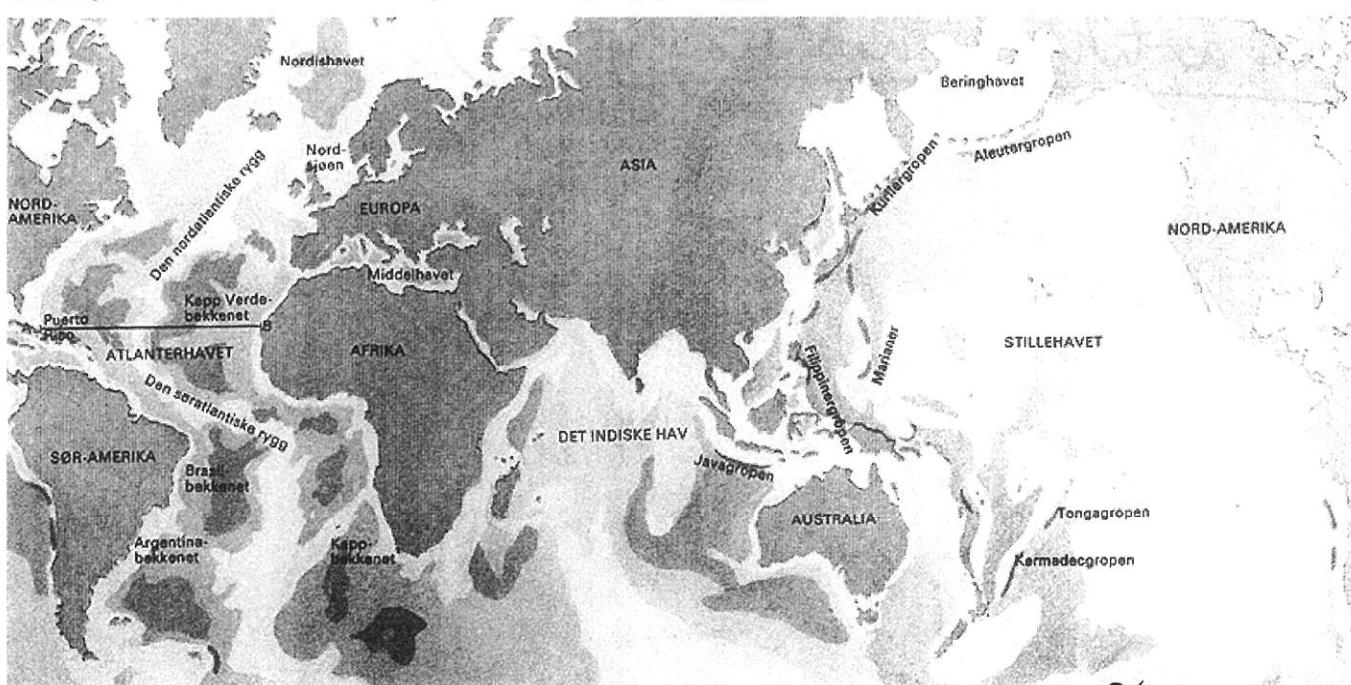
*Gud Fader, du styrkja og
trøysta deim vil".*

Oljealder med velstand

Det kunde skrivast mykje um kva verdiar havet hev skaffa oss menneske. Utviklingslæra fortel millom anna um då menneske var i kamp med Blekkspruten (akkas) um herredømet på landjordi, blekkspruten var mest likso klok som mennesket, men vart verande i havet. I vår lange soga hev menneske livnært seg på land og på hav, dei hev drive åkerbruk, og dei hev fiska på eit velfyllt hav.

Når me no er inne i Oljealderen, hev me lært at dei rikaste "åkrane" ligg i havet. Då skynar me endå betre kor verdfullt det var at menneske sigra i kampen med blekkspruten. For no auser me ikkje berre fisk upp or havet, no auser me olje.

Og so er me vortne so velståande - i allfall i Noreg og i andre "oljeland" at me mest ikkje veit kva me skal gjera med nyvunnen velstand. Politikarane held på at me må gøyma noko av velstanden vår til komande ætter. Brukar me altfor mykje no, kjem inflasjonen og tyner oss. Difor treng me styring på velstanden vår.

Seto-folket

Av Arne Horge

Her i Noreg bør me kjenne til den heilage trifon som vart fødd i år 1500 i nærliken av Novgorod i Russland. Sterk i trui drog han nordetter i lag med russiske handelsmenn for å preike Guds ord for samane. I Neiden, som no ligg i Noreg ved ein sidefjord til Varangerfjorden, fekk han reist eit kapell. Kapellet var heilt sikkert ikkje det gildaste den heilage mannen fekk under tak, men det er den einaste bygningen etter honom som framleis finst.

Livsgjerningi til den heilage Trifon vart ein lekk i utvidingi av den russiske kulturkrinsen mot vest og mot nord som tok til millom finsk-ugriske stammefolk alt i det niande hundradåret. Den ortodokse kyrkja fylgte handelsvegane, og etter kom russisk fyrste- og tsarmakt og russisk språk og sed og skikk. Dette veldige landnåmet og russifiseringi av mange grannefolk er lite kjend i Vest-Europa. Byar med finsk-ugriske språk finst rett nok enno att inne i det russiske språkvaldet.

Svenskar og tyskarar, det var fyrst og fremst dei, demde upp for russisk påverknad inne i sume av dei finsk-ugriske landsluttene som dei sjølv vilde eta i seg. Dette er ein del av soga å Finland og Estland i dag, endå um desse statane med finsk-ugriske språk òg hev havt ein lang bolk innanfor Tsar-Russland. Og Estland dimeir var sovjet-republikk frå 1940 til 1991.

Ingermanlendingar og setoar.

I grenselandet millom Estland og Russland finst two små finsk-ugriske folk som heilt fram til våre dagar hev teke vare på sine eigne språk og serkjenne trass i at dei tok ved den ortodokse trui til den russiske kyrkja, det er ingermanlendingane og setoane. Etter fyrste heimskrigen i 1918, var det til og med tale um sjølvstende for Ingermanland, det er landet sud um Finskeviki millom Narva og St. Petersburg. Dette vart ikkje noko av, men det var kannhende grunnen til at med Stalin vart mengdi av ingermanlendingane sende til Sentral-Asia.

I det femtande hundradåret vart det bygd eit russisk kloster ved Petseri sud um Peipussjøen. Klosteret hadde òg sterke festningsverk. Dimed kom seto-

folket som budde der i stroket under innverknad frå den ortodokse kyrkja, og klosteret gjorde samstundes at det vart stor tilflutnad av russarar. Alt låg til rettes for at setoane kunde gå opp i den russiske folkehopen, men slik gjekk det ikkje, og då estarane tok til å samle inn sin eigen folkekultur, laut dei rett som det var gå å dei nærskyld setoane for å få eit heilsleg bilæte av sitt eige. Under det estiske sjølvstendet i millomkrigstidi gjekk grensa mot Russland lengre aust enn ho seinare kom til å gå for folkerepublikken Estland. Det gjorde at setoane i millomkrigstidi kom inn under den estiske staten. Og vel sette estarane pris på brørne sine, men ikkje meir enn at dei såg ned på dei for skuld fatigdomen deira og den russiske gjerdet dei hadde lagt seg til.

Seto-folket kløyvt

No er seto-folket delt av den estisk-russiske grensa. Etter uppløysingi av Sovjetunionen stridde estarane fyrst for å få attende dei grensone som Bolshevik-Russland godkjende ved freden i Tartu i 1920. Og det segjer seg sjølv at setoane fylgte vake med i den striden. Vilte dei på nytt verta samla og koma i lag med dei nærskyld estarane? Det ser ikkje ut for det.

I grensedryftingane med Russland er den estiske tankegangen rett nok at dagens Estland er eit framhald av det Estland som russarane godtok i 1920. Sovjetperiode og det som då hende kom av ei ulovleg hersetjing av landet. Russarane på si side meiner at Estland friviljut valde å verta sovjetrepublikk i 1940. Det var ikkje ulovlege grenseendringar som gjekk fyre seg i sovjetperioden, og det var desse grensone som det internasjonale samfundet godkjende i 1991. Då oppstod den noverande estiske staten, og freden i Tartu er dimed berre eit minne or soga utan kraft i dagens røyndom, hevdar russarane.

Lengje låg desse grunngjevingane urikkeleg fast på kvar side i dei estiske-russiske tingingane og kunde sjølv sagt ikkje sameinast, og no er tingingane fire og eit halvt år gamle. Men hausten 1995 kom estarane på glid. Dei godtok fyrst grensone frå sovjetperioden. Og no nyleg gav

den dåverande estiske utenriksministeren Siim Kallas etter for det russiske kravet um at Tartu-freden ikkje skal nemnast i den grenseavtalen som lyt koma. Det var i eit møte med utanriksminister Jegenij Primakov den 5. november i fjor i Petrosavodsk i Karelen, og nett som berre ein av fem finnar ynskjer Karelen attende frå Russland, reknar heller ikkje estarar flest no med å få dei gamle landsluttene frå millomkrigstidi attende. Det som derimot ergrar mange estarar, er at regjeringi veik utan å få ein underskriven grenseavtale i byte. Kannhenda var det difor Siim Kallas etter møtet med Primakov laut draga seg sjølv og Reformpartiet ut or regjeringssamarbeidet, og Toomas Hendrik Ilves vart nye estisk utanriksminister.

Kring 5000 setoar bur i Estland, medan 3000 held til i dei upphavlege heimbygdene i Petseri som no høyrer til Russland. I august i fjor gjorde russarane det nett her vrangt for folk å vitja kvarandre yver grensa.

Russarane ser heller ikkje med blide augo på kulturelt samarbeid millom andre finsk-ugriske folk i og utanfor Russland, t.d. var den estiske utsendingi til eit møte i den sibirske byen Joshar-Ola nekta innreise fyre jol. På møtet skulde dei millom anna dryfta ein finsk-ugrisk folklorefestival i Estland til sumaren.

Setoane makteslause

Den estiske statsministeren Tiiet Vähi segjer beint fram at setoane si stode ikkje må få lov til å seinka grensetringane, endå um russarane på si side gong på gong freistar å knyta rettar for det store russiske mindretalet i Estland til grensespursmålet. Etter frigjeringi hev leidande estiske politikarar heile tidi ynskt seg hovudstups inn i NATO og EU, og etter kvart vart det tidsnaud med å ha ein grenseavtale med Russland på bordet og dimed koma på tale som sokjarland ved fyrste utvidingsrunden til desse organisasjonane. Dette hev russarane visst å utnytte til å presse estarane utan sjølv å vika ein tume, og endå er ingen grenseavtale underskriven, enn segja godkjend i det estiske og russiske

Lesemerkjing for nynorsk

Å lesa nynorsk utan onnor lesemerkjing enn skriftmålet fører alltid gale av stad. Store og viktige og ålmenne målmerke er ikkje tekne hand um i skriftmålct. Som tilstanden no er, kann det berre avhjelpast i fyrste hand med å setja merke attå til rettleiding.

Sers viktigst er det å merkja seg framburden av K og G i enden av ord. Til dømes: DAG, TAK, BOK er å lesa bokstavrett. Men kjem det ending attå, då skifter G til J og K til KJ: dagjen, takje, bokja. Her kann ein merkja det av med ein prikk utever tillegget: dagèn, takèt, bokà. Like eins med ord som ingèn, lengè, merkè, dei merkà. Det er vokalen etterpå som snur på G og K, og difor er det rett å setja merket der.

Eit anna sermerke ved målføri er daud r og n i endingar. Til dømes: etter, under, yver, høyrer - annan, morgen. Her er det hjelp i å setja ein prikk uppover (av tekniske grunnar hev Vestmannen skild den daude bokstaven frå resten av ordet med apostrof): ette`r, unde`r, yve`r, høyre`r, - ann`a, morgo`n.

Les du i samhøve med desse merki, so vil folk segja: Men dette er då dialekt. Og det er sandt, men ikkje berre det, det er normal nynorsk. Og det er ein sermerkt norsk velklang, til skilnad frå svensk og dansk.

For einstavings-tonelag kann det setjast eit merke yver endevokalen, som i fagèr, samàn, gamàn, bökèr. Det er heile ordklassar dette gjeld, ikkje berre desse

Frå s. 7

stortingen. Estarane hev ikkje synt like stor statsmannskunst no som i 1920.

Russland er ei stormakt og Estland ei liti makt. Millom dei er seto-folket makteslaust. Til å bøte på skaden hev Tiit Vähi lagt fram ein tankje um pengar til framhjelp for setoane, 20 millionar estiske kronor. Men ei estisk krone er ikkje meir verd enn ein norsk femtiøring, og som sagt, dette er kannahende berre vakkert tenkt av statsministeren og ingenting anna.

Fyrste sundagen i august vert det kvart år halde ortodoks høgmesse i kapellet i Neiden i Finnmark, og dit kjem det gjester frå Finland. At gjestene fer yver den norsk- finske grensa utan vanskar av noko slag, skulde me truleg vera litevætt takksame for.

Februar 1997

dømi. Vert hjelpeemerki nyta i skulen, so vert leseupplæringeri noko heilt anna, og samfaret millom skrift og tale mykje nærmare enn no.

Rådal den 10. januar 2000

Egil Lehmann

*Av data tekniske grunnar hev
Vestmannen lote bruka andre merke-
teikn enn Lehmann sette upp.*

Kor sermerkt norsk?

I morgonfjerrsynet, NRK den 1. februar var eit innslag um nynorsk og språkrådsutkastet til ny læreboknormal med Jan Terje Faarlund, Lars S. Vikør og Erik Haugan.

Utkastet hev vore dryfta i Vestmannen og Høgnorsknnyt, men me merka oss at Faarlund ikkje vilde taka hovudandsvaret for utkastet, han dekte seg bak Fagnemndi. Og gløymde nemna at ein stor lut av vedtaki er gjorde med two mot two nynorskryster, der formannen Faarlund hev nyta dubbeltøryst! Ein pålitande vitskapleg framgangsmåte? Faarlund greip (i utrengsmål) til den velkjende stereotypien at nynorsken kann ikkje førast attende til fyre 1938. Dette er ikkje eit språkleg eller språkvitskapleg argument, det er eit slagord som hev vore brukta språkpolitisk kring 50 år! Skulde noko sakleg segjast, trongst nøgjen gjenomgang av målbrigdi ikkje berre frå 1938, men frå Aasen. Og sjølvsagt på eit mykje breidare grunnlag enn i «Fagnemndi». Bokmål hev late seg føra lenger attende enn stereotypien segjer um nynorsk. Og færøyingane samla seg seg um Hammerhaimbs etymologiske målformer att etter ein på lag like langvarande strid um Jacobsens freistnad med eit meir ortofont mål. Jamvel i bokmål hev nokre fåe brigde frå 1938 vorte verande.

Hovudutfallet mot språkrådsutkastet og Norsk språkråd kom rakt og klårt frå Erik Haugan. Han fekk tydeleg fram at Språkrådet ikkje er noko tenleg organ til å stella med offentleg rettskriving. Grunnlaget for Språkrådet er målbindingspolitikken og samnorskpunktet som ved målteknekriske framgangsmåtar vil tvinga two skriftmål med ulik bakgrunn yver til eitt. Bokmålet greider seg. Men for nynorsken ser det verre ut. Tidi for organet bør vera ute!

Jostein Krokvik

Rådal den 22 februar 2000

Fyre ei målavrøysting Kva er det å vera nordmann. Det er å hava rot i dette landet, og kjennast ved det. Dette landet er vårt Kana'an. Det er vår voksterjord. Folket liver på dei ordi - den soga- det målet som høyrrer dette landet til.

"Bokmålet" danskemålet er ein arv og eit etterslep frå dansketidi - som gjerer nordmenn til halve utlendingar i sitt eige land. Slike er ikkje til å tvihalda på, men til å leggja burt. Ikkje eit lass til å leggja på etterslekti, men ei byrda å fria henne frå. Vil du heller vera bymann enn nordmann, då hev du gjort eit ringt val og ikkje fare rett åt mot deg sjølv.

Egil Lehmann

To hestar

To hestar arva eg ville.

Den eine var kvit,
den andre svart.

Kviten var sala, sprang i tråv.

Skjøna min vilje,
lydde mi hand

Svarten vert aller
tøylevan gangar.

Flyg i-frå med' eg snåvar
og styp.

Eine var meg te glede.

Andre er meg te skam.

Even Loch Falch

Med ubrotten tradisjon frå vår gamle soga

av Eirik Hirth

Etter tale på jolefesten i Voss mållag av lærar Eirik Hirth.

Målet vårt gjeng i ei ubrotti lina attende til gamalnorsken, som hadde ein rik litterær vokster i det 12. og 13. hundradåret og vart tala i kongsgarden, i bondestova og hjå træl. Målet vårt nådde vidare den gongen enn i dag, med di det vart tala og skrive i dei gamle norske utbygdeño òg.

I det 14. og 15. hundradåret var det eit stort skifte i målet; men det var ikkje større enn i andre mål. Skilnaden var at hjå oss kom skriftmålet til nedfalls. Talemålet sin tradisjon hev aldri vore broten.

Nyare granskingar syner at den littærre samanhengen hev vore større og sterkare enn me hev trutt.

Etter 1814 gjekk det ikkje lang tid fyrr det norske målet tok til å syna seg med menn som Haldager og Christie. Samstundes vakna ansen for gamalnorsken. Men den fyrste som målmedvite peika på framgangsvegen var Jonas Anton Hielm.

Dei fyrste upptaki var vinglante og laut vera det. Dei kjende for lite til gamalnorsken og samhøvet med bygdemåli. Den mannen som greidde det var Ivar Aasen. I 1885 gjorde stortinget vedtak um jamstelling millom dei two måli, i 1892 fekk me påbodet i skulelovi um at borni skulde læra å lesa det norske målet, i 1907 fekk me artiumsstilen og i 1930 lovi um administrasjonsmålet.

Politisk er vegen no open for det norske målet. Det er me sjølve som hev andsvaret for um det norske målet skal vinna fram.

Alle som vil etterreisa sin nasjonalitet søker attende til si stordomstid. Irland, Finnland, Færøyane og Tsjekkoslovakia hev gjort det, og Tyskland gjorde det på Luthers tid. Det er vel nok dette, segjer dei kloke, men me kan ikkje brigda soga vår. Nei, me kan ikkje det; men endemålet rår me noko med og hev andsvaret for. Dersom ein gut skjer sår i borken på eit tre, vil det syna seg at livet er sterkest. Årringane vil leggja seg um såret, og noko um senn vil det verta burte. Etter dei same livslover var det me vann vårt politiske sjølvstende. Det var Harald, Olav og Håkons verk som brann i hjarta hjå Eidsvollsmennene og som i det 19.

hundradåret brann i hugen hjå folket vårt. Utan Hafrsfjord og Stiklestad hadde me ikkje fenge noko 1814. Og kvar hadde det vorte av vårt 1905 dersom folket hadde levt i den trui at me ikkje kunde brigda vår soga?

Det som galldt det politiske, gjeld og tungemålet, den største gåva eit folk hev fenge. Soga hev ikkje noko døme på at eit folk fær att tungemålet sitt når det ein gong hev mist det. Men soga gjev mange døme på at eit folk som held på tungemålet sitt, det kan ikkje gå til grunne. Me hev Elsass-Lothringen og Sør-Jylland som døme på det, og me hev jødefolket endå det bur spreidt i mange land.

Betrer verja for landegrensone enn tungemålet, finst ikkje. Difor ser me at det fyrste eit herrefolk freistar tyna når dei hev vunne land, er tungemålet, soleis som Italia gjer i Sud-Tyrol.

Herremålet vil alltid verta kulturmålet. Det er dei som styrer som hev prestisje og vyrndad og hev von um framgang for målet sitt.

Det norske er vegullet ligg og lyser. Det gjeld um å ta det i bruk og gjera det til ein god reidskap for tanken.

Vil ein nå dei breide lag i folket, må ein venda seg til dei på deira eige mål. Det var det Luther gjorde i Tyskland, og det same gjer misjonærane i dag. Dei lærer seg fyrst målet åt dei innfødde og so kjem dei til dei med bibelen på deira eige mål. Då bolsjevikane hadde fenge makti i Russland og skulde driva agitasjon millom dei ymse folkeslag i landet, sende dei ut skrifter på folkemålet. Dette førde til at dei ymse folk gjorde krav på språkleg frigjering. Folkesjeli vakna.

I 400 år rådde det danske målet i landet, men det nådde ikkje ned i folkegrunnen. Det som rådde folkegrunnen var det målet som me kan fylgja i ubrotti lina attende so langt soga rekk.

Det framande målet hev aldri fenge understengene i folkesjeli til å tona. Det var dette Johan Sverdrup var klår yver då han sa i stortinget at det norske målet vil gå frå siger til siger, og han slutta med desse ordi: Lyssna til den granens susning vid hvars rot dit bo er fästad.

I musikk, prykunst og arkitektur søker dei no attende til det nasjonale. I husdyrbruket vert det bygt på dei heimlege rasane, og alle er samde i det. Men når det gjeld det høgste kulturverdet, tunga, då fær pipa ein annan ljud. Då skal me byggja på dansketidi, den verste nedfallstidi i soga.

I århundrad hev dei same ættene sitte på sine gardar. Storættene døyde ikkje ut, soleis som dei trudde ei tid. Ættegranskingane, t. d. Kindems ættebøker, hev synt at det er deira etterkomrar som framleis bur i bygdene, og dei er det som er dei rette ervingane og no kjem og krev odelen sin. Men ein stor part av embetsfolket og byfolketa hev ikkje skyna eller vil ikkje skyna dette. So snart ein norsktalande embetsmann vert tilsett, kjem dei og skrik på at det er yvergrip.

Eg las ein gong um ein gamal bjørn som hadde vore so lenge i bur og stendigt gjenge i kring i dette buret, at då dei slepte han på frifot, såg han ikkje at han var fri. Han heldt fram med å gå i ring.

Me nordmenn hev noko sams med denne bjørnen. Grindane er burte; men me ser ikkje at me er frie og held difor fram med å stampa innanfor den danske grindi. Spør berre desse offentlege tene-stemennene som set si æra i å lata målfyresegne sova! I Valdres er det jamvel ein skrivarsom vil prosedera seg attende til dansketidi.

Det er likevel ingen grunn til å missa trui eller gjeva upp. Det er ei sida ved folkelyndet vårt dette at me hev vore seine å få på los. Men når det so ein gong hev losna, hev det gjenge fort, soleis som det gjorde i 1905. Det er vår von at det må gå likeins med målreisingi og.

Med desse ordi vil eg ynskja Voss mållag til lukka i det komande året!

Frå Gula Tidend 10. januar 1935

Me glid frå kvarandre

Røykjing forbode

Ofte kan ein ikkje anna enn å le av koss me norske steller oss i kontakt med folk som ikkje kan språket vårt. På venterommet til Framandpolitiet i Bergen, som vel må ha byens høgaste konsentrasjon av lite norskunngige folk, heng det eit skilt: "Røyking forbudt".

Borghild Gramstad, Dag og Tid 8. mars.

Dialektane og utlendingar

Heldigvis for dei norske dialektane, men dessverre for utlendingane, er det berre dei nærmeste pårørande som kjenner seg forplikta til å knota. Dei fleste norske som snakkar med ein som kan lite norsk, snakkar dialekten sin, til naud litt seinare enn vanleg, eller høgare, av ein eller annan grunn. Dette er bra, får me seia, sjølv om det gjer det vanskeleg å vera ny og stotrande i språket.

Borghild Gramstad, Dag og Tid 8. mars

Nynorsk for alle

Det er synd at dei språklege fordømme i Noreg er så store at me ikkje kan få innføra nynorskundervisning for alle utlendingar som skal læra seg norsk. Då ville dei hatt mykje færre problem med å forstå kva folk seier, og forstår ein først det, kjem lesinga og skrifta på kjøpet.

Borghild Gramstad 8. mars

Voksenåsen, eit hotell for "Kultur og konferanser". Det vart til i 1960 som ei norsk nasjonalgåve til Sverige. 14. og 15. januar i år vart den fyrste av i alt fire planlagde konferansar halde over temaet "Det umistelege". Nordisk språkforståelse på 2000-talet.

Eg deltok frå Høgskulen i Buskerud og skal fortelja litt om det som vart lagt fram og dei inntrykka eg tok med meg frå fyredrag og ordskifte.

Hovudintrykket var glumleg. Den språklege og kulturelle fellesskapen i dei nordiske landa er på vikande front. Engelsk trengjer seg fram som konferansespråk, og det gjeng til til atters med kjennskap, undervisning, studium og bruk av grannespråka i alle dei nordiske landa. Dei er nedprioriterte i skulen, folk flest fær inga trening i å lese dei. Dette saman med ein beint fram skrämande åndeleg dovenskap, hev som fylge at t.d. svenske og endå til danske bøker må omsetjast til norsk (som oftast til bokmål, og ein må ha lov til å nytta eit sterkt uttrykk som det glade vanvit om slik omsetjing).

At svensk hev hatt ein høg status og stor påverknadskraft i norsk, er vel kjent og Finn Erik Vinje gav mange døme på det. Men ikkje noko tyder på at det hev ført til auka trøng og vilje til å lesa svenske bøker, blad og avisar.

Eg må gjeva Arne Torp høg karakter for eit framifrå fyredrag om nynorsk frå ein nordisk synsstad. Det gledde meg å høyra kor positivt han vurderte danske-

tida som grunnlaget for den språklege "opninga" nordmenn hev til både svensk og dansk. Men, som eg sa i eit innlegg: Eg tvilar på at målstoda vår er so lukkeleg og god som den språkradikale Torp hevdar. Det sterkt negative synet på både skriftleg og munnleg standardisering og vektlegginga av dialektbruk i alle samanhengar må truleg ha gjort norsk meir utilgjengeleg for svenskar og danskar. Ein må og kunna spyra om ikkje den obligatoriske opplæringa i sidemål krev altfor mykje av tid og krefter som kunne ha vore betre nytta til lesing av litteratur på svensk, dansk og, sjølv sagt, nynorsk.

Det er òg ein politisk dimensjon ved desse spørsmåla som vart vektlagd i eit innlegg av Terje Tveito i Foreningen Nordens Forbund. Av dei om lag 23 millionane som soknar til Norden stend Noreg og Island, saman med Færøyane og Grønland, med dryge 5 millionar utanfor EU. Det er klårt at dette i aukande grad v il ha fylgjer for det nordiske samarbeidet og representerer ei hard utbjoding for dei som prøver å halda det oppe.

Konferansen var velskipa og mangt som kveikte til tanke og refleksjon vart lagt fram. Men som sagt sit eg att med ei leid kjensle av at me glid frå kvarandre i Norden, vert meir framande for kvarandre språkleg og kulturelt og at effektive botemiddel mot denne aukan-de framandgjeringa ikkje finst.

K.E. Steffens

Nynorsk femtikronar?

Noregs Mållag er gjort kjend med at det kan vere aktuelt å skifte ut femtikronesetelen med ein mynt på grunn av den store slitasjen. Det har lenge vore praksis å bruke begge landsnamna på pengesetlar, men berre eitt av namna på myntane. Det er òg eit viktig prinsipp i mållova at ein skal veksle mellom målformene. Dersom femtikronemynthen skulle bli ein realitet, gjer Mållaget difor framlegg om at namnet Noreg blir brukt. Noreg er frå før brukt i femtiøringen og femkronaren, og det ville difor høve godt med systemet å bruke Noreg på ein ny femtikronar òg.

Henta frå www.nynorsk.no

S. Sunnmøre

Vestmannalag på internett

Sunnmøre Vestmannalaget som vart uppattskipa i september i fjor hev fenge heimesida på internett. Heimesida ligg under Ivar Aasen-sambandet sine sider saman med nokre av dei andre lag som er tilslutta Sambandet. Heimesidone er eit vindauge utetter, og dei kann skapa interessa for målsaki for dei som finn fram til dei. Diverre er største bøygen å få folk til å finna heimesidone. Dette er eit ålment problem for lag og organisasjoner og andre som vil nå ut med heimesidone sine. Difor er det slik at lag og organisasjoner lagar peikarar til kvarandre. Det vil segja når ein kjem inn på heimesida til eit lag kann ein finna ein peikar som ein kann trykkja på og koma vidare til andre. Me vil uppmoda alle lesarar av Vestmannen som hev høye til å leggja inn peikarar til Ivar Aasen-Sambandet um å gjera det. Då når me ut til fleire internettbrukarar.

Ivar Aasen gjeng att

I den kjende fedrelandssongen hans Ivar Aasen: «Dei vil alltid klaga og kyta», heiter det mellom anna: «at naar fædra-ne sjaa att paa jordi, dei kan kjenna sit folk og sit land.» Desse vakre og merkelege ordi um trui og voni um ævelivet hev gjeve tanken rom for både framferd og skrømt, daude menneske kann visa seg på jordi for levande menneske.

I Oslo er det mange som hevdar å ha sett Ivar Aasen gå att. Han gjeng i utslitne kvardagsklede, ein lurvut hatt og med skeive sko. Midt i folkevrismelen i gatone gjeng han. Nokre gonger dukkar han opp på dei kafear han heldt seg på i levande livet, her sit han og les avisor.

Stundom kann ein sjå han gå att på Vår Frelsers gravlund. Han ligg gravlagt der. I stille nattetimar gjeng han umkring i ei ljós drakt og les på gravminni.

Andre kann sjå Ivar Aasen tusla umkring på arbeidsromet sitt, nokon gonger sit han der og skriv dikt. Ein sannferdig og skikkeleg mann fortel millom anna kva han opplevde: «Det var i Kristiania i mai 1897. Eg var nettupp flytta inn i eit stort husvære i Holbergsgate 23, i indre garden med utsyn til ein stor og fin frukthage. Frukttrei stod i blom. Trei er forresten no hogne ned og i plassen hev det kome ein fabrikk.

Eg la meg på sofaen og vilde kvila meg litt etter flyttingi, låg og småblun-

da. Det var på ettermiddagen, vindauge stod opne og eg kunne tydeleg kjenna angen av epleblom. Fuglane song i hagen og gardinene vifta i ein mild vårbris. So høyrer eg steg på golvet, litt slepande gange. Eg reiser meg upp og ser ein gamal berrhovuda mann med stokk i handi. Han gjeng mot vindauge og vert ståande og sjå ut. Eg tenkte i halvsveven at det nok var ein som budde i huset, kanskje ein som hadde hjelpt til med flyttingi, difor tenkte eg ikkje meir på mannen, men la meg ned att for å sova. Men augneblinken etter høyrdie eg på nytt dei slepande stegi yver golvet og no reiste eg meg skikkeleg upp og såg nøgje på mannen.

Kvar i all verdi hadde eg sett denne karen før? Eg hadde sett han mangfaldige gonger, dette kvite håret yver nakken, desse blide augo og dette tuslete ganglaget. Han gjekk so stille yver golvet og vart borte.

Eg sovna att, men i lang tid laut eg tenkja på denne hendingi, denne merkelege vitjingi.

Ein dag eg gjekk upp til målaren O... (Osa) stoppa eg brått upp framfyre eit stort portrett. Det var av den gamle mannen eg hadde sett! Den gamle, framifra målpoet og vitskapsmann, som døydde den 23. september 1896. Eg sa ingen ting, eg var redd målaren vilde gjera narr av meg.

Ei veka etter kom målaren på vitjing

Fleire viktige poeng frå målstriden på 1950-talet tykkjest å gå folk hus forbi, konstaterar ein leser. Det største poenget i norsk målpolitikk var at Riksmålsförbundet protesterete ihuga mot Norsk språknemnd på heile 1950-talet. Når det gjeld Noregs Mållag var laget ikkje med av di Kyrkje- og undervisningsdepartementet ikkje gav laget sete i språknemndi. Riksmålsvernet hadde fenge ein målmann i nemndi, men nekta å segja ja til denne plassen. Dette kann ein lesa seg til i det gode tiårsskriftet for Norsk språknemnd, 1964, s. 42.-

opp på romet mitt i Holberggate 23. Han såg seg um og braut ut: «Nei, ne kjenner eg meg att. Det var nett her eg måla han. Han levde og døydde her Ivar Aasen.

Liknande sognor kunne forteljast i sneisvis um Ivar Aasen som gjeng att, både i Oslo og i fødebygdi hans, Ørsta

**Frå Trond Sjurson Haukenæs,
umsett til nynorsk av A.I.Kjerland**

Høgnorskdagar i Volda

Like årvisst som Volda og Ørsta Målungsdom skipar til høgnorskdagar hev det kome reaksjonar på tilskipingi. No seinast i eit innlegg på Internettet mållag. Innskrivaren reagerte på meldingi um høgnorskdagar i fjor. Han tykte tilskipingi hadde noko "stauriktig sær over seg". Innskrivaren skriv at han hev vel ikkje kome til ei ny meinings i år. Han meiner at høgnorskdagane vender augo bakyver i tidi og dyrkar fram eit slags "høgnorsk" antikansellispråk bygd på 1900-talsdialektar frå Nordvestlandet og arkaisk ordtilfang.

Innskrivaren meiner at høgnorskdagane kann vera interessante for dei som ikkje hev anna å gjera enn å kasta burt tidi med akademisk krimskramms utan

band til verdi og livet. Det luktar museum av denne "høgnorske" målreisingi. Noreg er ikkje eit slikt land lengger. Den nasjonale kampen for kulturell "frigjering" gjekk fyre seg i det fyrrre hundreåret.

Kva meiner so innskrivaren er det røyndomsnære?

Han meiner at me hev kome fram til ein slags tvospråkleg konsensus. Han vonar at ein dag vil dei two språki glida yver i eitt felles norsk skriftmål. Ein slik skriftnormal kann sjølv sagt ikkje byggjast på, og vil heller ikkje verta bygd på arkaiske modellar, korkje den "høgnorske", eller andre, meiner innskrivaren

Det siste kann me gjeva innskrivaren

rett i. Men at me hev ein tvospråkleg konsensus reknar me for eit narrespel. Nynorsken er jamnast den veikaste parten. Det det føre med seg av bokmålisering og liknande skulde vera velkjend for lesarar av Vestmannen. Høgnorskdagane trengst i år som i tidlegare år for å rista liv i tenkjingi til sovande målfolk.

Få datamaskina di på nynorsk!

Datamaskiner vert stendigt viktigare i næringslivet, i skulen og i samfunnet elles. Då er det eit problem at maskina berre snakkar engelsk eller bokmål.

www.nynorsk.no

Trond Sjurson Haukenæs 1840-1922

«bondeforfattar» - og bokutgjevar

Trond Sjurson Haukenæs gav ut 51 boktitlar med over 15 000 sider i eit tidsrom som strekte seg frå 1884 og fram til 1915. Likevel er han so godt som ukjend i den rådande litterære ålmenta her i landet. Bortsett frå ein liten kjerne av entusiastar, som gjer nes-ten kva som helst for å skaffa seg bøkene hans. Det finst døme på at bøker Haukenæs sjølv selde for kr. 2,50 har oppnådd ein pris på 2.500,- kr. på bruktsmarknaden.

Kven var han so denne merkverdige personen? Han var fødd på den einbølte garden Haukanes i Granvinfjorden, innanfor dei større grändene Folkedal og Hamre, med Eide inst i fjorden. Då han voks opp på 1840 og -50 talet var det berre omgangsskule for grändene i Granvinfjorden. Lesekunnskapen var så vidt byrja å koma mellom ålmugen, og den unge Thrond vart raskt interessert i det han fann i bøkene.

Til å vera i den tida, fanst det mange bøker i heimen til Haukenæs. Og etter kvart som han voks til, skaffa han seg fleire. Han måtte, som alle jamaldringar med ein slik bakgrunn, tidleg vera med i arbeidet. Fyrst som gjetargut. Han fortel sjølv i boka «Livsskildring» at han hadde med seg bøker på stolen og i fjellet medan han gjette dyra.

Faren, Sjur Haukenæs, dreiv med farty og handel, til Bergen, Haugesund og Stavanger. Om vinteren var han notbas på sildefisket utanfor Sunnhordland og Nord-Rogaland. So snart unge Thrond kunne, vart han med faren, som etter mange år på fiskefelta hadde fått kallenamnet «Storhardingen». Av inntektene ungguten fekk av fisket, brukte han òg det han meinte han kunne setja til sides, til bøker.

Ei tid dreiv han og som omreisande bokseljar, kolportør. I denne tida kom han rundt i store deler av det som no kallast Hordaland og Sogn og Fjordane. No kjem ei ny side ved Haukenæs til syne, observatøren og formidlaren. Frå før hadde han fenge med seg det han fann interessant av folkeliv og folketru i dei bygder han frå fyrst av vart kjend med. No byrja han og å skriva ned det han opplevde.

Men Haukenæs måtte prøva å finna seg eit utkome for resten av livet. Han vurderte som so mange på denne tida å

reisa til Amerika. Han var ei tid inne på å skaffa seg lærarutdanning, og han vurderte å reisa ut som misjonær. Han valde likevel å halda seg heime, og byrja med hotell og handel på Eide.

Utvikling og konkurs

Strandstaden Eide i Granvin har aldri vore nokon avkrok. Dette var ein av dei raskaste innfallsportane til den store Vossebygda. Her hadde det lenge vore bustad for embetsmenn og offiserar, med tilhøyrande ekserserplatz. Mads Rasmussen var skiven som gjestgivar på 1600-talet. Men det har truleg òg vore gjestehus for reisande før den tid. Den fyrste gjestgivaren, som og heldt plass for ting, var Ole Pyck som kom til Granvin tidleg på 1700-talet. Deler av husa han bygde finst framleis i det som no kallast Jaunsen Gjestgivarstad.

I 1863 starta ei heilt ny tid i Granvin og i indre Hordaland. Den fyrste dampbåten kom innover fjorden. Det vart sett i gang arbeid med vegen gjennom Skjervet og langs Granvinnvatnet, han stod ferdig i 1870.

Det var denne utviklinga Haukenæs ville vera med på. Året etter at vegen opna, bygde han nytt hus og starta hotell nede ved kaien. Han ville òg taka til med handel, men akkurat då vart det sett i gong ein forbruksforeining i Granvin, som hadde liknande planar. Løysinga vart at Haukenæs vart styrar for forbruksforeininga og hadde butikken i huset sitt.

Det er fleire grunnar til at forretninga gjekk over ende i 1883. Og det er ikkje Haukenæs som må bera heile skulda. Han utvida forretninga, og flytte eit hus frå Voss for å få plass til fleire gjester. Det var det at han tok over forbruksforeininga som til slutt gjorde at det heile gjekk over ende.

Og kva gjer ein fallert forretningsmann med kone og to små born, og det tredje på veg? Med støtte frå gode hjelparar, særleg sorenskrivar Nils Thambs på Lofthus valde Haukenæs å driva med det som hadde interessert han i alle år og som han alt hadde gjort ein del føre-arbeid for; innsamling av folkeminne, og få det gjeve ut i bokform. Alt året etter kom den fyrste boka i serien som skulle bli det store verket hans. «Natur-Folkeliv og Folketro i Hardanger Voss

og Sunnhordland. Belyst ved ...». I 1884 kom boka om Eidfjord. Så etter kvart Granvin, Ulvik, Voss, Vikør (Kvam herad før samanslåinga med Strandebarm) Kvinnherad, Ullensvang, Strandebarm, Hålandsdal. Den siste boka i serien «Nyt fra Voss og Vossestranden» kom i 1896.

Og i tillegg gav han ut fleire andre bøker i det same tidsrommet. På same tid som han gjekk rundt i det meste av landet og samla stoff til nye, selde han av dei bøkene han hadde gjeve ut. Han sto for heile produksjonskjeda stort sett åleine.

Ein folkeleg sosiolog

Det er eitt namn som har fenge det meste av merksemda som den store tidlege sosiologen her i landet, Eilert Sundt. Det er ingen grunn til å nedvurdera arbeidet hans, men det er absolutt grunn til å gjera merksam på at det var ein annan som og gjorde ein stor innsats i å skildra folkelivet i nasjonen som var i ferd med å bli skapt i akkurat dei åra Haukenæs var mest aktiv. Haukenæs var ikkje vitskapsmann, men han var ein skarp observatør, og han greidde å formidla vidare det han observerte. Han gjorde det endå med berre sin eigen innsats, og på eigen kostnad. Økonomisk var det ofte tungt. Han vart mistydd og mistolka av mange. I heimbygda var det mange som lo av han. Fyrst gjekk han konkurs, og so gjekk han av alle ting i gang med å skriva og gjeva ut bøker. Slikt gjorde då ikkje skikkelege folk!

Men Haukenæs heldt på med sitt, trass låtteleggjering frå sume hald, og motstand frå andre. Motstanden var det enklast å taka oppgjer med. Det gjer han fleire stader i bøkene sine. Sjølv kallar han dei som motarbeider arbeidet for «pietistar». Det er mogeleg at dei var det òg. I alle fall er det tydeleg at det er grupper som ser med skepsis på opplysing, her representert ved verdsleg, og dermed ållment opplysande bøker. «Ryglebokur» var eit vanleg brukt utrykk om ikkje-religiøse bøker i Hardanger. Det er ikkje tvil om at Haukenæs sine bøker fall inn under ei slik nemning. Det gjorde òg bøker av Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie.

Haukenæs utvida etter kvart verke-

Til s. 13

området sitt. Etter at han hadde skrive og selt dei første partia av bøkene han gav ut i sitt nærområde, la han ut for å selja dei i nye område. Og han samla stødt stoff til nye bøker. Dei fyrste ferdene gjekk til Rogaland og Sogn og Fjordane og til Nord-Vestlandet. So tok han rundt kysten til Skien, og gav seg i veg innover i Telemark, seinare Oslofjordområdet og det meste av Austlandet, Trøndelag og Nord-Østerdalen og vidare heilt til Finnmark. I bøkene han har gjeve ut frå desse ferdene, kan me kjenna att den skarpe observatøren og formidlaren. Haukenæs vart ein oppdagingsreisande i den nyskapte nasjonen, ein som formidla det han fann, vidare til andre delar av nasjonen. Han vart dermed ein viktig aktør i prosessen med å skapa grunnlag for den nasjonen dei fleste tek for gjeve i dag.

Her kan me finna døme på kor kunn-skapsrik Haukenæs var. Han har lange kapitel om dei ymse landsdelane han vitjar: Den eldste historia. Om stormanns- og embetsmannsslekter. Næringsvegar frå gamalt og fram til hans tid. Det mest interessante er likevel hans skildringar av folkelivet, og om menneske han møtte i si eiga tid. Der teologen Eilert Sundt i starten hadde vanskar med å forstå dei miljøa han skulle granska, gjekk Haukenæs rett inn i dei. Trass i skilnader i levemåte var dei sosiale tilhøva han møtte nokolunde like dei han kom frå.

Renessanse for Haukenæs

Det er truleg fleire grunnar til at Haukenæs no er so godt som usynleg, både i litteraturhistoria og elles i det offentlege biletet. Han produserte og omsette sine bøker utanfor dei etablerte organa for bokomsetjing og offentleg omtale.

Rett nok er mange av bøkene hans fylte opp med heiderleg omtale frå ymse hald, og han hadde endå direkte økonomisk støtte frå til dømes Alexander Kielland og Knute Nelson. Det verka derimot meir tvitydig når han tek med ei helsing frå Bjørnstjerne Bjørnson der han skriv: «Lesningen av Deres bøker har moret meg meget». Haukenæs fekk i alle fall tilbakemeldingar frå leiarar av folkeboksamlingar om at bøkene hans var av dei mest utlånte. Og dei hadde vore innbundne på nytt fleire gonger. Og her er ein annan viktig grunn til at

Haukenæs no er lite kjend. Bøkene kom i små oppslag. Dei vart i stor grad selt til folk som ikkje hadde røynsla med å taka vare på bøker. Dei vart lesne i filler, og til slutt kasta. Difor finst det no svært få komplette samlingar av Haukenæs sine bøker, ikkje ein gong ved sentrale institusjonar som Universitetsbiblioteket eller Nasjonalbiblioteket.

I den grad det etablerte akademiske miljøet kjende til Haukenæs i hans eiga tid, vart han nok oppfatta som ein «bondedeforfattar» og «-utgjevar». I dei miljøa der han elles kunne funne si beste støtte, norske organisasjonane, var det nok ei sperre at han skreiv det meste av sitt stoff på det dansk-norske språket han hadde lært i skulen.

Rett nok fekk han litt synleg heider frå samfunnet på slutten av livet. I 1920 løyvde Stortinget han løn livet ut. Det kosta samfunnet to årsløner på 2.400,- kroner.

I dei seinare åra har ein del personar teke opp arbeidet for at Haukenæs skal få ein meir fortent plass i norsk litteratursoge enn det han har hatt til no. Professor Brynjulf Alver, som tidlegare var leiar for Etnofolkloristisk institutt UiB, er ein av desse. Han har nyleg teke initiativet til og starta arbeidet med å få eventyra som Haukenæs samla, gjeve ut på nytt.

Alver var elles ein av innleiariane på eit seminar om Haukenæs som var i Granvin i mars i år. Der vart spørsmålet om å gjera Haukenæs tilgjengeleg for nye lesargrupper sjølv sagt eit av emna, saman med andre emne som kunne kasta ljós over denne sjeldne og interessante personlegdomen som altfor få har kjennskap til.

Av *Kjell Kjerland, Granvin og Arne-Ivar Kjerland, Hurum*

Endå ein nynorskklasse i Trondheim

Frå hausten 2000 vert det skipa nynorskklasse ved Åsvang skule i Trondheim. Parallelklassaktivis-tane i Nidaros Mållag er glade for at klassen ved Åsvang skule er klår alt no. - Dette er kjekt segjer ein glad Einar Måseide og legg til at dei sjølv sagt skal få til klasse ved Singsaker skule i år som i fjor. - Dei kan ikkje vera dårlagare enn Åsvang.

www.nynorsk.no

Gangaren

Eg la hjarte mitt att hjå så
mange,

hugsar mest ikkje kven.

Og no når eg tenkjer tilbake,
er det eg sjølv som fekk men.

Hjarterøtene rivna,

eg la att ei trevle åt kvar

sjølv sit eg eismal og gruvlar
på

gamle og utviska far.

Liksom soltørre blad fyk i

vinden,

sviv mine draumar i ring,

Di meire eg samlar og sankar,
di meire driv dei ikring.

Hjarterøtene rivna,

med draumane vert inga råd.

Så er eg berre ein gangar,
og det er vel skarve til dåd.

Even Loch Falch

Bergen og bygdene

Bergens Tidende 4 september 1954

Bergen ligg midt på Vestlandet, midt i Hordaland. Det er hans styrke, hev vore det og er det. Her er det byen skal vinna utvidings- og vokstergrunnlag. Herfrå er det òg at han fær størsteparten av ny folkesetnad, folk som frå barnsbein den siste mannsalderen hev fenge all si opplæring i nynorsk i folkeskulen-, ungdoms- og folkehøgskule, realskule og landsgymnas og visse fagskular.

Likevel høyrer ein ordtaket «riksmålsbyen Bergen» nett som denne byen skulde hava patent på å vera ein riks-målsby framum dei andre byar i landet. Dette er berre eit laust påstand.

Rettaste er det vel å segja at ingen by i landet hev ytt den norske målrørsla større studnad eller betre vokstervilkor enn Bergen. Eg treng berre nemna president Christie og ordboks- og samlingsarbeidet hans, det litterære og kulturelle arbeidet kring Vestmannalaget i 1860- og 1870-åri, og det politiske innslaget som kom frå Begensbenken i Stortinget frå 1883 til 1903, då stortingsmenn frå Bergen mest utan undantak røysta for alt som var til styrkjing og vokstergrunnlag for målsaki. Heller ikkje skal Chr. Michelsens riksstyre verta gløymt som i 1907 fekk lovfest landsmålsstilen til artium. I riksstyret sat Chr. Michelsen og statsråd Lehmkühl, og i Stortinget røysta Mowinckel og L.O. Sæbø med fleirtallet, alle bergensrar.

Til dessar hev Bergen sagt seg nøytral i ordskifte med det offentlege styringsverket um målbruk i statstenesta. Det må vel og segjast å vera det naturlege for «hovudstaden på Vestlandet» med målbygder frå og med Rogaland i sud og Møre og Romsdal i nord. Endå til Oslo med berre riks-målsbygder kring seg, finn det naturleg å vera nøytral.

Men no er det kome krav frå Bergen Riksmålsforening ved formannen Wenche Landmark at byen skal krevja bokmål i vedskifte med dei offentlege styresmakter. Praktisk hev dette ytterst lite å segja for byen.

Det kommunale styringsmålet vert som fyrr bokmål. Det målet er det og statskontori nyttar til byen, og andre

byar i landet som hev sagt seg nøytrale. Det er det målet som hev tradisjonen etter gamalt.

Men etter lov og kgl. res. kann statskontor nyttja snart det eine og snart det andre målet, «når det ikkje fell lagleg til å gjeva ut same tinga på både mål».

Vidare skal statskontor til vanleg svara på brev i same målet som brevskrivaren sjølv nyttar.

I punkt 3 i lovi frå 29 januar 1930 heiter det: Hev fleirtalet av herad og byar innan tenestekrinsen for eit statskontor gjort vedtak som nemnt i punkt 2 (dvs. eit visst tenestemål), skal kontoret fylgia tilsvarende fyresegner for heile tenestekrinsen. Dette gjeld prenta rundskriv, fyrerit, uppslag, kunngjeningar og formfast vedskifte. Etter dette vert det framleis nynorske uppslag t.d. på jarnvegsstasjonen i Begen, endå um Bergen ikkje skulde segja seg nøytral. Fleire kontor er visseleg i ei liknande stoda. Frk. Landmark fær ikkje den gleda å sjå at uppslagi vert umbytte i noko tilfelle.

Som alt sagt: praktisk hev det lite å segja for Bergen kva vedtak formannskapet gjer. Men reint psykologisk ser saki soleis ut.

Årevis med samarbeid millom dei styrande i byen og bygdene um praktiske og økonomiske spørsmål vore det beste. Eg treng berre nemna ting som jarnbane og vegar, eimbåtrutor, skulesstell og sjukkestell til bate for både byen og bygdene.

Det same kann segjast um samarbeidet millom byen og dei nasjonale lagider, mål-, bygde- og ungdomslagi. Når byen eller institusjonar der hadde bruk for dei, stod dei jamt til tenesta, t.d. ved dei store utstillingar i dette århundradet, i 17. mai-nemndi, og no i fjar og i år tok dei sin lut av programmet ved Festspeli på Bergenshus.

Granskingsarbeidet ute på gamle Holmen kom i gong etter upptak frå same kant. Likeeins verning um minne som knyter seg til den gamle kongsgard.

Alt dette veit byens fremste menn og hev verdsett arbeidet deira deretter. På

80 årshøgtidi åt Vestmannalaget i 1948 møtte ordføraren i Bergen fram med ei gild gava frå formannskapet, eit stort målarstykke av Knud Bergslien. Eg skal spaða namni på dei two gjæve høgremenn som gjorde upptaket.

Og høgre i byen er ikkje verre på det enn at dei hev sett ein greid målmann inn i Bergens bystyre, ein tidlegare formann i «Ervingen».

Dette er stoda idag. Men vil byens fedre gjera Bergen riksmålsforening og foreldreaksjonen til viljes, vert saki meir innfløkt for framtidi. Frå først av heitte det at arbeidet galdt sammorsken. No er maska kasta. Det er sjølve nynorsken det no gjeld. Me skynar godt takikk, og let oss ikkje lura av fager låt i «Morgenavisen». Er det ikkje som du høyrer lurtonar uppe i stølsskogen frå sjølve huldregjenta som lokkar på friaren sin, men løyner rova?

«Bergen fortsatt nøytral i målstriden»
Eg er vorten vis med ein artikkel i «Bergens Arbeiderblad» for 24 august av stortingsmann Kjell Aabrek: «Bergen fortsatt nøytral i målstriden». Artikkelen er serleg skiven med tanke på administrasjonsmålet i Bergen andsynes statskontori.

Men til slutt kjem forfattaren inn på rettskrivningsreglane frå 1938, og striden kring dei. Dette hev ingen ting med administrasjonsmålet å gjera. Den saki høyrer inn under skulestyret, språknemndi og kyrkjedepartementet. Dette veit hr. Aabrek òg som gamal skulestyre-reformann.

Eirik Hirth

Siger over skuleetaten i Oslo

Foreldre som ynskjer å ha borni sine i nynorskklasser i Oslo fær likevel utlevert klasselistor frå skuleetaten i Oslo. Tidlegare hev kommunen nekta å leve-re ut listone på grunn av endringane i opplæringslovi. Kommunen hev snutt i saki, og det vert truleg klasse til haus-ten!

www.nynorsk.no

Vil «Bergens riksmålsforening» gaa til økonomisk boykott av Rikskringkastingi ?

I desse dagar legg Bergens Riksmålsforening ut protestlistor kring ymse stader i byen. Soleis og i «Morgenavisen» og «Bergens Aftenblad» mot nynorsk målbruk i rikskringkastingi. I tilhøve av det same skal stortingsmann Bakke frå Halden på sundag koma hit og halda foredrag um same sak.

Den som skriv seg på lista gjev samstundes «Riksmålsforeningen» fullmakt til å segja upp lydarbrevet sitt. På den måten vil dei freista kjøva ei åndsmakt ved hjelp av økonomiske midlar. Kunde dei t.d. få heile byen på lista si, er det greidt at riksmålslaget med den i lumma kann koma til å trykkja godt på ein institusjon som Rikskringkastingi.

Det er ingen ny stridsmåte dette. Heller ikkje nokon serleg intelligent stridsmåte, eller klok i framferd.

Det var denne taktikken dei nyttja i Trondheim i 1930 i striden mot Nidaros-namnet. Ingen ting vart uprøvt. Nidarosvener innan handelsstandet vart boikotta og forfylgde, sterkaste bladet i

Trøndelag heldt dei på og skulde øydeleggja o.s.b. Mange segner gjeng um korleis «trondhjæmmeran» bar seg åt.

Kvar drog so dette etter seg ? Trønderbygdene drog litt um senn handelen sin burt frå Trondheim. Hovudstaden og grannebygdene visst å nyttja ut uviljen som rådde.

I dag er Trondheim kome på knei. Byen med «de stolte bønder» hev fenge skuldbrevi sine nedskrivne og forretningslivet ligg nede. Kunnie folk er ikkje i tvil um at upphavet til alt dette, skriv seg frå året 1930.

Då hadde byen si gjestingstid på fleire vis, men skyna ikkje på det

Når «Bergens Riksmålsforening» no vil til å驱a økonomisk boikott mot ein statsdriven institusjon for å koma ei åndsmakt til livs, vil me minna um kva som hende i Trøndelag.

Me vil ikkje telja folket her vest til å gjera mottrekk. Men byen ligg ein utsett plass. Både i sud og nord og austpå er nok av deim som kann nyttja ein situasjon ut.

Og den harmen som råder i alle bygder her vest yver Indrebødomen og sabotasjen frå embetsverket, fylgjer det ålvor med. Då å kasta inn spursmålet økonomisk boikott av ein av våre fremste kulturinstitusjonar, er uvitug manns ferd. Det kann byen koma til å trega på um riksmålsforeningen skulde få sin vilje.

Me fær tola kvarandre, og når Rikskringkastingi ikkje hev meir enn 5 % av utsendingane sine på nynorsk, er det iminsto ikkje bokmålsfolket som hev grunn til å klaga.

Me hev aldri trutt at klokskapen sat til rors i Bergens Riksmålsforening. Ikkje hev det synt seg denne gongen heller.

Dette er vel den kraftigaste utbading som er send vestlandetsbygdene. Det skulde «Morgenavisen» og «Aftenbladet» i minsto skyna um ikkje styret i Bergens Riksmålsforening hev so pass vit.

Eirik Hirth, 1934

Frisindet misbruk av Chr. Michelsen og andre hovdingar

«Morgenavisen» og frisinnede Venstre reklamerar i desse dagar svært med visse hovdingenamn. Særleg må Chr. Michelsen sitt namn gjera tenesta. Men også Nansen og Abraham Berge stend høgt i kurs.

«Stem med Michelsens og Nansens og Abraham Berges parti», sa dr. Rolf Thommessen i Eldorado nyleg.

Og Morgenavisen fyl trufast i kjølvatnet og ikkje minder desse som nyttar høgtalaren burte på Torget. Merkeleg nok gløymer dei eit anna godt namn, Wollert Konow på Stend. Men dette hev vel sine særskilte grunnar.

Um desse menn som longe ligg i sin grav - Abraham Berge undantek - kunde standa upp og sjå på kva namni deira vert nyttja til, bad dei seg gjerne fortikne fyr æra, som vert synt deim.

Når soleis riksmålsfolket og dei som i dag fører det store ord i frisinnede vinstre vil bruka deim til å bera ved og vatn åt

seg, tek dei nok storleg imist. Til det var desse menn for vidsynte og nasjonale. Det syner deira offentlege ferd og det vitnemål me hev frå deim.

Eg skal freista syna dette. Då skulelovi var fyre i Stortinget i 1889 vart framleggjett um å læra lesa både mål nedrøysta. Saki kom framatt i 1892. Vedkomande paragraf fekk då denne form: «Skolestyret bestemmer om skolens lære- og lesebøker skal være avfattet på landsmål eller det almindelige bokmål og i hvilket av disse mål elevenes skriftlige arbeider i almindelighed skal avfattes. Dog skal elevene lære å lese begge mål.»

For paragrafen røysta Chr. Michelsen og dei andre vinstemennene på Bergensbenken Prahl, Krohn og John Lund.

I 1906 vart det gjort krav um ein særskilt skriftleg prøve i landsmål til studenteksamen. Det Michelenske riksstyre sette fram propoisisjon um saki, og me fekk

den stilens som det like til det siste hev stade slik strid um.

Kva sa so Chr. Michelsen um denne stilens i Stortinget ? Det kann vera forvitnelegt å høyra det i desse dagar då Michelsen skal manast fram or gravi :

«Med hensyn til undervisningen i morsmål i skolene er regjeringen ikke i tvil om at der må sikres ungdommen fyldestgjørende kunnskaper både i norsk og landsmål og norsk-dansk bokmål, men uten at det øves nogen uberettiget tvang med hensyn til den sprogform som det faller den enkelte elev naturlig å bruke i skolen. Men det må kreves at enhver som skal bestå studenteksamen godtgjør ved en skriftlig prøve at han har kunnskap i begge sprogs» Michelsen 1906).

— «Det var i regjeringen likesom i denne forsamling og innen venstre to fraksjoner som begge var enige om at nu var tiden inne til å ta et ordentlig løft i målsaken. Hvor

Til s. 16

langt eller hvor kort man skulde gå (lette-
re stil eller gjenfortelling) derom var der
nogen dissens.—

Målsaken blev endelig løst ved et
kompromiss gjennem et forslag fra rektor
Horst, som Odelstinget vedtok med stort
flertall, og Lagtingets beslutning var
enstemmig. Resultatet var i det vesentlige
nettopp hvad regjeringen
ønsket»(Michelsen i Storthinget 1907)

Ja, dette var Chr. Michelsen si stoda
til artiumstilen som riksmålsfolket hev
harmast so mykje yver.—

I det siste store politiske fyredraget
han heldt i Bergen fyre valet i 1924, kom
han også inn på målsaki. Han fann grunn
til å segja høgre og frisindede vinstre eit
sanningsord som høver likso godt i dag
som den gong :

— Denne kultur (bondekulturen)
representerer en ubrutt linje i vårt folke-
liv.—

Når vårt riksmålsfolk i snevert trangsyn
etter min mening —unskyld at jeg sier
det — driver en agitasjon imot landsmå-
lets store kulturelle betydning, da er det å
bringe splittelse inn på et område, hvor
den absolutt ikke hører hjemme» ...

Det kann også vera grunn til å nemna
kva ein annan av hovdingane fyr det fri-
sinde vinstre Woler Konow sa i si tid:

« Fra min første ungdom har jeg følt
mig varmt og sterkt og underlig knyttet til
landsmålsbevegelsen. Jeg har vært og er
og vil alltid vedbli å være takksom i min
innerste sjel, fordi jeg engang blev knyttet
til denne; Ingen opportunistiske politi-
ske hensyn skal formå mig til å fornekte
den opfatning, at målsaken har vært den
sak som sterkest har båret det norske folk
frem i det siste halve hundreår. Det fanati-
ske hat mot denne bevegelse vil nok bli
lagt ned om ikke så mange år som mak-
tesløst og ørkesløst»

Dette var i 1912 som kann henda
sume hugsar og «Morgenavisen» med.

At Abraham Berge er og hev vore
målmann kjenner visst dei fleste til.
Likevel kann det vera på sin plass å minna
um kva han sa i Stortinget i 1906.

«Hvad der i denne sak gjør forholdet
uklart og forvirrer begrepene er det nære
slektskap mellom sprogene, mellom
landsmål og det såkalte skriftspråk, og
frem for alt den omständighet, at man
uten videre har tillatt sig å kalle det inn-
førte danske skriftspråk for norsk. At dette
var og er en usannhet, burde nu alle
innse og erkjenne. Mange innrømmer det
også, men de vedblir ikke desto mindre å
bruke den falske betegnelsen, og mengden
følger det, så at vi her står ansikt til ansikt
like overfor en usannhet som ikke kan
virke heldig på selve nasjonens karakter.»

Um Fridhtjof Nansen nokon gong
offentleg hev uttala seg um målreisingi
kjennen eg ikkje so visst til. Men eg hev
liggjande fram fyre meg ei eldre innbjod-
darlista til ein stor målmarknad i hovud-
staden, der innkoma skulde ganga til
Målkassa, og millom innbjodarane til den
marknaden stend også Nansen.

Etter den stilling han hadde i
Fedrelandslaget vilde han vel og vore ein
grand varsam med å lata seg brukta mot ei
national og kulturell sak som målsaki,
allvisst sidan laget er nøytralt på det
punkt.

Som ein ser hev «Morgenavisen» og
frisinde vinstre all grunn til å vera ein
grand varsame med å brukta sine gamle
hovdingnamn etter den stoda partiet iår
hev teke til målreisingi.

Eirik Hirth
Bergens Tidende 16.10 .1930

Lat det merkast i meir enn i ordi

Til artikkelen "Bjørnson" (1879), som han seinare tok med i artikkelsamlinga Politik, skriv Garborg i ein merknad (1919): "Det var eg som mistok meg her; hjaa Bjørnson var der Samanheng godt nok.

Han var norske enn Norskdanske flest; men norsk-dansk var han. Som rimelegt maatte vera. Og det daa i Flaggspursmalet med. For "det norske Flagg" var likso vel som "det norske Sprog" norskdansk. Det vart vedteke paa eit norskdansk Storthing utan Tanke paa dei gamle norske Fargarne (raudt og gult); Dannebrog med noko Blaatt fråa den franske Trikoloren vart Flagget for det norskdanske Norig. Me norske, som ikkje fyrr i 1850-60 tok til aa arbeide so smaatt med Maaleit vaart, hev enno knapt nok kome til aa tenkje paa dei norske Fargarne".

Som kjent stal Quisling og NS dei gamle norske fargane frå oss og brukte dei til sitt solkrossmerke. Men eit merke, ein logo eller eit ytre symbol for det me stend for, treng me like mykje no som før. Kva med fargane blått, raudt og gult - um me då ikkje tek dei raude og gule fargane i bruk att?

Trygve Lande

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Vestmannalaget

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Ivar Aasen-sambandet

Formann Dag Hagen Berg
Ivar Aasen-sambandet
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10
Heimes.: <http://www.geocities.com/Pentagon/5936/sambandet/sambandet.html>

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag
Norsk Bladmannahag

Formann Lars Bjarne Marøy
Som Vestlandske Mållag

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen
Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Håvard Tangen
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10

e-post: havard.tangen @ oslo online.no

Norsk Målungdom

Øvre Slottsg. 5, 0157 Oslo
Telefon 22 24 63 00 / nmu @ nynorsk.no

Noregs Mållag

Kirkegata 32, 0105 Oslo
Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

IvarAasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet er landssam-
skipnad åt vestmennene og høgnorsk-
rørsla. Sambandet arbeider for
målupplysing, måldyrking og mål-
reising. Sambandet krev fulle rettar
for nynorsk i Noreg, og krev i
nynorsk full jamstelling for i-målet
som Ivar Aasen valde.

Sambandet hev ei sergjerning i norsk
målørsla; både lag og einskilde kann
vera med. Skriv deg inn!

Årspengar kr.50,-

Innmelding til formannen:

Dag Hagen Berg,

Ivar Aasen-sambandet,

Grensa 8, 0159 Oslo

Tlf. 22 33 68 10

<http://www.geocities.com/Pentagon/5936/sambandet/sambandet.html>

Giro 0814 20 27 209

Eit dikt av Olav Nygard

No gjekk ho heim
No gjekk ho heim, eg er åleine att
med mine øre kjensledrukne
tankar;
og høyrer heimsens store
hjarta bankar
med blodstraumen i draum
dim sumarnatt.

No gjekk ho heim, men kjære,
kjem du att +
Nei, det er berre kjensledrukne
tankar
som gamar seg med hennar ord
og sankar
seg æveniste inn or denne natt.

“Nei, det er berre kjensledrukne tankar / som gamar seg med hennar ord”, står det i andre verset. Det er vel få som har høyrt ordet “gamar” (å gama seg) eller sett det på trykk andre stader, men me skjørnar straks at der i slekt med namnordet “gaman”, frygd, lyst, glede. Elles er det sjeldan Olav Nygard nyttar enkle, usamansette ord som er ukjende. Derimot har han forma hundretals nye samansettader der han set ihop to eller tre ord til eitt. Ingen annan norsk diktar har gjort dette slik som han og så mykje som han. Ved konsentrasjonen i slike samansettader som “blodstraumsus” og “draumdim” vekkjer han støyt av det nyskapte og uventa. Det er òg slik at samansette ord av dette slaget, nyttar han berre i eitt dikt, dersom han treng dei. “Blodstraumsus” og ”draumdim møter lesaren berre i diktet. ”No gjekk ho heim”. Slik er det òg med ordet æveniste”.

Kva tyder ”æveniste”? Er det ei gáve til næring frå æva til bruk for livet i tida, eller er det niste for æva, for det ævelege livet utanfor tida? Det finst ikkje svar på dette spørsmålet, men det trengst ikkje heller, for det er ikkje diktaren eller diktet si oppgáve å gje eksakte, einatydige svar og definisjonar på det eine eller det andre.

Med ordet ”æveniste” forsvarar Olav Nygard kjensla av det opphøgja, det høge og sublime som kjem fram alt i dei fire fyrste linene, og mest beinveges i tridje lina: ”eg høyrer heimsens store hjarta bankar ...”

”No gjekk ho heim” står i ”Flodomål” som kom ut i 1913. Det er såleis eit tidleg dikt av Nygard, likevel er det på høgd med det nivået han sette for heile si dikting. Det er eit kort dikt, men dimensjonane vert ikkje mindre for det, for dette diktet ber òg bod om diktaren si tilhøyrse i det ævlege, det viser, som all hans dikting sett under eitt, truskapen hans mot denne tilhøyrsla, og diktet maktar å vekkja sans og kjensle for det ævlege hjå den som les det.

Lite eller ingenting er sagt om dikt av Nygard ved å peika på at dei er oppbygde i eit femføtt jambisk versemål med skifte av mannlege og kvinnelege rim. Det eineståande hjå Nygard er rytmien, og i motsetnad til mekanisk takt er rytmien bunden til kjenslene og tankane gjennom orda som diktet målber.

Johannes Gjerdåker

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein landsdekkjande ring som vil reisa nynorsk i sitt «beste lag» (Aasen). I høgnorsknamnet ligg programmet. Open for alle som er samde i grunntanken. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-. Skriv til:

Høgnorskringen
Grensa 8, 0159 Oslo
Telefon 22 33 68 10
Postgiro 0803. 4591343
e-post:
havard.tangen@oslo.online.no

DAG OG TID

Lyser opp i målmørkret!

Ring oss i dag og ting avis til spesialpris;
199 kroner for eit halvt år!

Teléfono: 22 33 00 97

Dag og Tid

Pilestredet 8, 0180 OSLO

Tlf. 22 33 00 97 – Faks 22 41 42 10 – E-post: bladstova@dagogtid.no

Dei strategiske pedagogar

I fjor kom bok De nasjonale strateger av Rune Slagstad. I bok kjem Slagstad med sterke synsmåtar på samfundsutvikling i etterkrigstida, og han femnar yver fleire fagumråde som Slagstad tek upp er pedagogikken. Slagstad er sterkt kritisk til utviklinga av Pedagogisk forskingsinstitutt i Oslo. Han meiner instituttet vart styrd av eit positivistisk vitskapsideal som prega den sosialdemokratiske orden.

Mot positivismen og den sosialdemokratiske orden set Slagstad fram alternative pedagogar. Han tonar millom anna fram Erling Kristvik som i heile millomkrigstida var ein sentral pedagog. Kristvik var pensumforfattarar for læreskulestudentar og andre som tok pedagogisk utdanning. Kristvik med fleire vert sette opp som ein andre front mot positivistane. Likeins vert Reidar Myhre tona fram av Slagstad. Myhre er pensumaktuell i pedagogisk utdanning enno med fleire sentrale verk.

Slagstad meiner Erling Kristvik vart skubba ut av det gode selskap på utdig vis. Og at framvoksteren for pedagogisk forskingsinstitutt ikkje hadde rom for sjølvstendige tenkjarar. Difor vart Reidar Myhre uppmoda um å slutta, sakleg sett med formelle grunngjevingar, men etter Slagstads syn på politisk grunnlag. Satsingi på psykometrisk forsking med grundige uppsett og skjematiske utleggjingar av tilhøve ved skulelevane vart det rådande forskingsparadigmet i den sosialdemokratiske orden. Kritikken mot dette paradigmet kom først på 1970-talet.

Pedagogen Erling Lars Dale hev reagert sterkt på Slagstads ytringar og framstelling som han meiner hev fleire manglar og som set dei ulike aktørane ut or den samanhengen dei stod i. I ei bok som heiter "De strategiske pedagoger" tek han til motmæle, og legg fram eit stort tilfang av biografisk dokumentasjon som tek Pedagogisk forskingsinstitutt i forsvar og som peikar på fleire veike sidor ved pedagogar i den andre fronten. Slagstad hev ikkje gjort nokon pionerriksats med å setja seg inn i pedagogisk soga, meiner Dale. Men Dale må òg vedgå at den pedagogiske sogeskrivinga i Noreg ikkje hev vore god nok. Det er eit fag som ikkje hev sett dei store linoane godt nok på plass.

Men det er ikkje berre pedagogikk det handlar um i denne samanhengen. Det

handlar vel so mykje um historiske- og samfundsmerkte analysar av den nasjonale soga. Slagstad meiner at Erling Kristvik var "overhodet "vestlandslæraren" ideologiske reincarnasjon." Det vil segja at Kristvik var ein målsmann for målsaki som serleg vann fram i skulestellet. I mange tilfelle hev skulen vore nyttar som mælestav for kor sterkt målsaki stod i det norske folket. Vestlandslæraren var den som førde målsaki ut til folket.

Kristvik vert vidare knytt til ein Venstretradisjon. I denne tradisjonen var Kristvik den ein av dei fremste fremjarane av folkedaningi (Slagstad s. 100). Anna Sethne var ei onnor viktig pedagogisk drivkraft i samtid. Slagstad set henne inn i den same tradisjonen. Dette er Dale avvisande til. Dale vil skilja sterkt millom Kristvik og Sethne. Dette er eit hovudpoeng for Dale. Han plasserer Kristvik i ein tradisjon som var knytt til ein pedagogisk strategi um nasjonalt folkefellesskap som hadde bakgrunn i tysk idealisme på 1800-talet. Tradisjonen frå Ole Vig, Ivar Aasen, Christopher Bruun, Arne Garborg gjeng

vidare i Torstein Høverstads og Erling Kristviks kulturprogram om Norig ein folkedaningsheim. Me må kunna vera kritiske til Dale her. Å knyta Kristvik opp berre til tysk idealisme vert truleg for eintydig. Kristvik var mykje meir enn berre ein talismann for folkedaning utfrå tysk idealisme. Han las alle typar pedagogisk litteratur og fann seg fram til ein eigen pedagogiske teori som var noko heilt for seg sjølv.

Men når Dale set Kristvik i bås er det avdi han skal forklåra at Kristvik vart upopulær på 1950-talet. Dale meiner at Kristvik høyrrer heime i ein nasjonal tradisjon som vart uttevla av den historiske utviklingi. Anna Sethne vart derimot betre vurdert enn Kristvik av etertidi. Då høver det dårlig at det er band millom Sethne og Kristvik. Og til å tilbakevisa Slagstad knyter Dale Anna Sethne opp til ein ny politisk vokster. Dale skriv s. 51 :

"Anna Sethne hadde politisk tilknytning til arbeiderbevegelsen, men sosial tilknytning til den fremvoksende middelklassen. Hun er den mest sentrale reformpedagogen i denne tiden. I skole-

Ivar Aasen-bøker

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Samanstilling av norske ord etter umgrep og

tyding, 2. utg. Hefta kr 60, i bd. kr 80

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fyreord av Trygve Lande. Fin miniatyr-bok. 1996, i bd. kr 95.

Jostein Krokvik: Ivar Aasen – sosial frigjerar og nasjonal målreisar.

Livsskildring. 1996, bd. kr 250

Jarle Bondevik og Oddvar Nes (red.); Ivar Aasen-studiar. I. Med artiklar av Jarle Bondevik, Andrew Robert Linn og Bjarne Ulvestad. 1998, hefta kr 160

I serien med dei uprenta skriftene etter Ivar Aasen, utgjevne av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset, er til no desse bøkene komne:

1. **Sunnmørsgrammatikkane** av Ivar Aasen. 1992, hefta kr 180
2. **Målsamlingar frå Sunnmøre** av Ivar Aasen. 1994, hefta kr 200
3. **Målsamlingar frå Bergens Stift** av Ivar Aasen. 1995, hefta kr 230
4. **Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter** av Ivar Aasen. 1997, hefta kr 230
5. **Målsamlingar frå Trondhjems og Tromsø Stifter** av Ivar Aasen. 1998, hefta kr 230

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684, 5001 Bergen

Telefon 55 30 18 99 – Telefaks 55 32 03 56

Frå s. 18

politikken kunne hun i mer eller mindre grad samarbeide med bymiddelklassen, som satset på sine individuelle karrierer, og med reformorienterte pedagoger som representerte lærerutdanning i fag for middelskolen og gymnaset."

Sethne skal knytast opp til dette miljøet. Medan Kristvik skal knytast opp til eit anna miljø. Kristvik vert knytt til pedagogen Torstein Høverstad og til dei kjerneumrådi for nynorsken.

"Motpolen på den pedagogiske arenaen var som nevnt Torstein Høverstad, særlig i 1920-årene. Han representerer en tradisjonalistisk motkultur mot det moderne samfunnet. Vi kan identifisere det typiske i hans tradisjonalisme geografisk til "Fjell og Fjord-Norge", fjellbygdene på Østlandet og de indre fjordbygdene på Vestlandet, samt Trøndelag." (s. 51)

Dale fører vidare inndelingi. Han meiner at Kristvik og nynorskumrådi tapar domene.

Norskdomsideologien leid nederlag i mellomkrigstiden. Eit teikn på dette er t.d. at pensum på landsgymnasi enda upp med å vera "nesten det samme som i byskolene". Nederlaget vert tydelegare jo meir den nasjonale og demokratiske folkelege høgkulturen knyter seg til den andre fronts motreaskjon mot det moderne samfunnet vert det sagt med tilvising til Høverstad. Her vert byen vurdert i som en fremand "fiende" som trengjer seg inn utanfra og øydelegg grunnlaget for ei nasjonal folkefostring." Her må ein innvenda: At pensumet i byen og på landsbygdi vart mykje det same, vil ikkje segja at pensumet berre gjekk i motsett leid av det Kristvik ynskte. Kanskje tvert imot.

Kristvik vert knytt til reformpedagogikken og han samarbeider med Anna Sethne og med den første professoren ved Pedagogisk forskingsinstitutt, Helga

Til s. 20

Pb 9243 Grønland, 0134 OSLO
Tlf 22 19 02 11
Faks 22 19 61 10
epost:
tinging@nynorskantikvariat.no
Kontortid: onsdag

Verdfulle bøker

Gunnstein Akselberg og Jarle Bondevik, red.: **Heidersskrift til Oddvar Nes**

24 artiklar frå mål- og namnegranskning. Hefta kr 275,-

Alv Askeland: **Folkesuvereniteten, Stortinget og Grunnlovi**.

Frisk essay-samling på godt mål um grunnleggjande spørsmål for norsk folkestyre og sjølvstende. Gjelsvik-prisen. Hefta kr 135,-

Alv Askeland: **Kyrkjeljod. Salmar**. Hefta kr 115,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: **Festskrift til Anders Ohnstad**.

Hefta kr 200,-.

Conrad Clausen: **Festskrift til Ludv. Jerald**. I bd. kr 195,-.

Gunnar Gilberg: **Sjå attum** (dikt). Hefta kr 80,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år**. I bd. kr 200,-.

Sigrid Omland Hansteen: **Idyllar i ei ulvetid** (dikt). Hefta kr 130,-.

Arne Horge: **Gråskuggen**. Fin barnebok med teikningar av Dagfinn Instanes og unge hjelparar. I bd. kr 168,-.

Ludv. Jerald: **Heimlandet dreg**. Roman. Hefta kr 45,-, i bd. kr 65,-.

Ludv. Jerald: **Grundtvig og folkehøgskulen i dag**. I bd. kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Norskrøtt skriftmåls store fall**. Um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Ny Hungrvekja og Jan Prahl**. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Mål og vanmæle**. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Kjettarord um norsk målkymi**. Hefta kr 24,-.

Gudlaug Nedrelid: **I ulvekjeften** (dikt). Hefta kr 110,-.

Olav Nygard: **Dikt i samling**. 100-årsutg. ved Conrad Clausen. I bd kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Skriv betre norsk**. Rettleiding i målbruk. Hefta kr 115,-.

Sigurd Sandvik: **Suldalsmålet II**. Ny samling ord og ordlag frå Suldal.

Hefta kr 100,-. Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Sigurd Sandvik: **Litl-Ola**. Um 7-åringen Litl-Ola som veks upp på fjellgard i Suldal på 1920-talet. Astrid Haugland teiknar. Hefta kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Stølsguten**, Ola hev vorte 9 år og er gjætargut. Samstundes skildring av arbeidsliv og folkeliv i Suldal. Hefta kr. 145,-.

Gustav Indrebø: **Norsk Målsoga**. Det store målsogeverket. I band kr 350,-.

Gustav Indrebø: **Kva er målreising**. Utvalde artiklar. Hefta kr 50,-. Gustav

Indrebø: **På norsk grunn**. Hefta kr 125,-.

Inger Indrebø Eidissen: **Gustav Indrebø. Ei livsskildring**.

Skildra frå nært hald. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: **Von og veg**. Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Severin Eskeland: **Framandordbok**. Einaste nynorske. I band kr 115,-.

Severin Eskeland: **Ei minnebok**. I band kr 50,-.

Egil Lehmann: **Reise det som velt er**. Hefta kr 115,-.

Egil Lehmann: **Færøysk-norsk ordbok**. I band kr. 150,-.

Egil Lehmann: **Islendsk-norsk ordbok**. I band kr 250,-.

Egil Lehmann: **Norsk-islandske samtaleordbok** (parlør). Hefta kr 20,-.

Dessutan folkeminnebøker frå Hardanger av Halldor O. Opedal, forvitnelege bøker av Ola Breive, dikt av Egil Lehmann, romanar, dikt, og folkeminnebøker av mange andre bokskrivrarar! Bed um utførleg boklista!

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 – 5807 Bergen
Tlf. 55 30 18 99 Faks: 55 32 03 56 Postgiro 0809 3918844

Lars B. Marøy
Eliasmarken 14
5163 Lærdal

25

ISSN 0800-8647

C-BLAD

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Frå s. 19

Eng. Men etter krigen gjer Kristviks tilknyting til den tyske tradisjonen at han vert uaktuell, meiner Dale. Ein må vel òg kunna peika på at Pedagogisk Forkingsinstitutt gjekk gjennom ei profesionalisering som gjorde at den heilskaplege tenkjingi til Kristvik vart mindre interessant. Den eklektiske tilnærmingi til pedagogikken tok yver.

Sethne stod ikkje i nokon folkedanningstradisjon. Ho var interessert reformpedagogikk, hevdar Dale vidare. Dale skriv :

"Den direkte metodes pedagogiske verdi" heter en artikkel av rektor Carl Knap fra 1921. Den er trykt i festskriften til professor, dr. philos Otto Andersen, der også Anna Sethnes artikkel om effektivitet i undervisningen står. Artiklene viser til to versjoner av reformpedagogikken Carl Knap tar utgangspunkt i den høyere skolen og Anna Sethne i barneskolen. Interessen for pedagogisk forskning og opprettelsen av instituttet finner vi i denne kombinasjonen og ikke i forlengelsen av en "nasjonaldemokratisk elite" med tysk idealisme og folkedannelse som idegrunnlag, slik Slagstad

hevder (1998)." s. 97. Kristviks inspirasjon yver Pedagogisk forskingsinstitutt vert marginalisert av Dale. Men kann ein avskriva at Kristvik hadde påverka reformpedagogikken og at det kom impulsar frå Kristvik som var viktige for reformpedagogikken? Det ser det ikkje ut til å vera noko bombastisk grunnlag for å hevda.

Dale oppsummerar Kristviks uaktualitet i innleidingsbolken med å segja : "Skoleprogram rundt bondevenstre, basert på norsk- og kristendom, fikk som forklart aldri fotfeste i den høyere skolen i Norge. Når vi så beveger oss i tiden fra 1920 til slutten av 1930-tallet, lider denne tradisjonen som var opptatt av å finne folkeskolens dannelsesgrunnlag i det som var (sic) særegne norske i språk, diktning og historie, nederlag i forbindelse med de nasjonale læreplaneane som ble utarbeidet i siste halvdel av 1930-tallet" s. 103. Det var altso ikkje rom for Kristviks tankar. Folkehøgskulerørsla, landsgymnasi og uppskuldingi av den legendariske vestlandslæraren tok slutt.

Det som er vel so viktig for Kristvik er

at han vilde fremja foreldreskulen. Foreldri skulde styra yver skulen og ikkje politikarane. Med den framveksande arbeidarrørsla vart dette underordna. Skulen skulde verta eit ideologisk verkty for politikarane og for profesjonsinteressone. Denne kritikken mot sosialdemokratiet freistar Dale å tilba kevisa, men ikkje på full godt vis etter mitt syn. Istadenfor legg han vekt på kven som fekk den ideologiske makti. Det er interessant nok, men me som lever i dag må kunna vera kritisk til alle teoriar anten dei høyrer til den sosialdemokratiske orden, til den pedagogiske profesjonen eller til Kristviks pedagogiske teori.

Lars Bjarne Marøy

«Eg» meir bergensk enn «jei»

Sissel Kykjebø, Anne-Grete Strøm-Erichsen og Vibeke Løkkeberg snakkar ikkje ordentleg bergensk, meiner bergensarane. Dette melder Bergens Tidende.

www.nynorsk.no

Snakk med oss om Plassering

Vi gir deg betre råd!

KREDITKASSEN

HER FINN DU OSS I HORDALAND:

Arna - Bryggen - Fana - Fyllingsdalen - Landås - Rådhusplass - Åsane
Askøy - Austervoll - Bømlo - Norhordaland - Os - Osterøy - Sotra

Sluttordet
*Når sanningi
kjem fram,
fær Lygni skam.*

Ivar Aasen